

การเดินทางครั้งใหม่ของนักรัฐศาสตร์ไทย

ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช กับการศึกษารัฐและสังคมไทย

ประมาณสองศตวรรษที่ผ่านมา คงไม่เกินความจริงเท่าใดนัก หากจะกล่าวว่าในแวดวงการศึกษาสังคมศาสตร์ ทั้งในระดับสากลและในประเทศไทย ได้มีการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง และมีชีวิตชีวา ถึงขนาดส่งผลสะท้อนต่อระบบความคิด ทฤษฎีและวิธีการหาความรู้ทางสังคมศาสตร์อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ภาพรวมของการเคลื่อนไหวครั้งนี้อยู่ที่ความพยายามที่จะฉีกแนวออกจากกรอบการผูกขาดและครอบงำทางความคิด ทฤษฎีและวิธีการหาความรู้ของนักสังคมศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งสร้างองค์ความรู้อยู่บนพื้นฐานของปรัชญาแนวประจักษ์นิยม (Empiricism) และแนวปฏิฐานนิยมเชิงตรรก (Logical Positivism) ¹ โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การทำให้การศึกษาสังคมศาสตร์ มีฐานะเป็น "ศาสตร์" (science) ทัดเทียมกับวิชาวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาฟิสิกส์ ส่งผลให้การศึกษาศาสตร์ในอดีต มีความเป็น "ศาสตร์" อย่างมาก จนล้มความเป็น "สังคม" ของตัววิชาไป

ผลพวงของการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาครั้งนี้ นำไปสู่ระบบความคิด ทฤษฎีและวิธีการหาความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาที่หลากหลาย ² และมีลักษณะของความเป็น "วิทยาศาสตร์" ตามแนวทางของปฏิฐานนิยมและประจักษ์นิยมน้อยลง ยิ่งไปกว่านั้นยังก่อให้เกิดสิ่งที่ Clifford Geertz (1980a : 165-179) ศาสตราจารย์ทางด้านมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดท่านหนึ่ง เรียกว่า "Blurred Genres" กล่าวคือ ในปัจจุบันไม่มีทฤษฎีหรือวิธีการหาความรู้วิธีการใดวิธีการหนึ่ง เพียงวิธีการเดียว ที่สามารถมีอิทธิพลครอบงำ การศึกษาศาสตร์ ดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตตรงกันข้าม การศึกษาศาสตร์ในปัจจุบัน กลับมีความหลากหลายมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกรอบทฤษฎี ภาษาที่ใช้ รูปแบบที่นำเสนอ รวมถึงตลอดถึงเนื้อหาสาระของสิ่งที่นักสังคมศาสตร์ให้ความสนใจศึกษา จนทำให้ยากแก่การจำแนกแยกประเภท ทั้งผลงานและตัวผู้ศึกษาออกได้อย่างชัดเจน ดังในอดีตว่าเป็นงานทางสังคมศาสตร์ "สาขา" ใดและตัวผู้ศึกษาเป็น "นัก" อะไรกันแน่ ตัวอย่างเช่น Michel Foucault ³ เราไม่สามารถจัดประเภทงานของเขาได้ชัดว่าเป็นงานทางด้านประวัติศาสตร์ ปรัชญา ทฤษฎีการเมือง หรือสังคมวิทยาแห่งความรู้ และตัว Foucault เองก็ไม่สามารถจัดประเภทได้ชัดว่าเป็น "นัก" อะไร

ความหลากหลายอันสืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของนักสังคมศาสตร์ปัจจุบันทำให้ Geertz (p.166) ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจและเร้าใจว่า :

"... มิใช่เป็นการเปลี่ยนแปลง เล็กน้อยๆ เหมือนกับการเปลี่ยนเส้นแนวเขตแดนหรือที่ตั้งของสถานที่บางแห่งในแผนที่ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงหลักการ

* ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณนพวรรณ ลัญญทิพย์ ที่ได้กรุณาค้นหาและขอยืมเอกสารต่างๆที่จำเป็น สำหรับการเขียนบทความนี้ และยังได้ให้แง่คิดและข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์หลายประการ และขอขอบคุณ คุณอุกฤษฏ์ บัฒนันท์ คุณธนศ วังศ์ยานนาวาและคุณชัยวัฒน์ สกานันท์ที่ได้กรุณาให้ยืมเอกสารต่างๆ

ในการจัดทำแผนที่เลขที่เดียว (พูดอีกนัยหนึ่งก็คือว่า) มีบางสิ่งบางอย่างกำลัง
เกิดขึ้นกับวิถีคิดและระบอบความคิดของเรา
(ข้อความในวงเล็บและตัวเน้นที่ขีดเส้นใต้เป็นของผู้เขียนบทความนี้)

ในส่วนของวิชารัฐศาสตร์ ก็ได้รับผลสะท้อนจากการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาครั้งนั้นเช่นกัน กล่าวคือ ความรู้ของรัฐศาสตร์กระแสหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐศาสตร์อเมริกันยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งตกอยู่ภายใต้ อิทธิพลของวิธีการหาความรู้ปฏิฐานนิยมและประจักษ์นิยม และแสดงออกให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมด้วยการพยายามที่จะ พัฒนารัฐศาสตร์ให้เป็น "ศาสตร์" ผ่านทางการศึกษาแนวพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioralism) ⁴ ได้รับการทำ ทายจากวิธีการหาความรู้แนวอื่น ๆ มากขึ้น ⁵ เช่น แนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ทฤษฎีและแนวคิด แบบมาร์กซ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองของพวกมาร์กซ์ใหม่ (Neo-Marxist Political Economy) และแนว Critical Theory รวมตลอดถึงวิธีการศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์แบบ Hermeneutics หรือ Interpretive Social Science เป็นต้น

ภายใต้การเปลี่ยนแปลง "ครั้งใหม่" ของการศึกษาวิชารัฐศาสตร์นี้มีผลกระทบต่อเนื่องหาสาระของตัววิชา รัฐศาสตร์เองด้วย กล่าวคือการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในปัจจุบันได้ขยายขอบข่ายกว้างขวางขึ้นกว่าในอดีต โดยรวมเอาเรื่องที่ ครั้งหนึ่งเคย เห็น หรือ ดูเหมือนว่า ไม่เกี่ยวข้องกับ "การเมือง" หรือวิชารัฐศาสตร์เอาเลย เข้าไว้ด้วย ⁶ ไม่ว่าจะเป็น เรื่องของ ภาษา นวนิยาย วรรณกรรม เรื่องของเพศ รวมตลอดถึง เรื่องของการพัฒนาและดัชนีพัฒนา ในประเทศโลกที่สาม และเรื่องที่เป็นที่สนใจของเราในบทความนี้ด้วยคือการศึกษาเรื่องของรัฐ (State) อีกครั้งหนึ่งในหมู่นักรัฐศาสตร์หลังจากที่ได้ถูกทอดทิ้งไปเสียนาน

2.

ในอดีตที่ผ่านมา การศึกษาเรื่องรัฐ ถือเป็นหัวใจของวิชารัฐศาสตร์เลขที่เดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในยุโรปบนฐานหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสนใจเกี่ยวกับรัฐในยุคก่อนหน้าที่การศึกษาวิชารัฐจะถูกลดทอน ความสำคัญลง ได้แก่ งานของ MacIver (1926) และ Laski (1935) ⁷ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง ศูนย์ กลางของโลกได้ย้ายจากทวีปยุโรปไปสู่สหรัฐอเมริกาพร้อมๆ กับการเปลี่ยนศูนย์กลางของการศึกษาของโลกจากทวีป ยุโรปไปสู่สหรัฐอเมริกาเช่นกัน นักรัฐศาสตร์อเมริกันส่วนใหญ่ไม่สนใจ เรื่องของรัฐ เพราะไม่รู้ว่าคืออะไรกันแน่ ประกอบกับลักษณะที่เป็นนักปฏิบัตินิยม (Pragmatism) สูงในหมู่นักสังคมศาสตร์อเมริกันเองทำให้ไม่ค่อยสนใจกับทฤษฎี หรือแนวคิดที่มีลักษณะครอบคลุมหรือกว้างไกล อย่างทฤษฎีหลักๆของปรมาจารย์ทางสังคมศาสตร์ เช่น Karl Marx หรือ Max Weber อย่างในยุโรป รวมตลอดถึงความต้องการจะทำให้วิชาสังคมศาสตร์เป็น "ศาสตร์" (ดู Ricci, 1984 : 100 และ Ch. 4) ทำให้นักรัฐศาสตร์อเมริกันหันมาให้ความสนใจ เรื่องรัฐบาล และการปกครองมากกว่า เรื่องของรัฐและส่งผลให้วิชารัฐศาสตร์อเมริกันเป็น "ศาสตร์" ที่ไม่ให้ความสนใจกับ "รัฐ" ตั้งแต่วิวัฒนาการ

สิ่งในชุดของ "การปฏิบัติ" และชุด "หลังการปฏิบัติ" ของสำนักนักพฤติกรรมศาสตร์ในการศึกษาวิชา รัฐศาสตร์ด้วยแล้ว (ดู Easton, 1969 : 1051-1061) การศึกษาเรื่องรัฐถูกบดบังลงอย่างสิ้นเชิงและถูกแทนที่ด้วยการศึกษา

"ระบบการเมือง" (Political System) ของ David Easton ที่ถือได้ว่าเป็นนักรัฐศาสตร์ร่วมสมัยชาวอเมริกัน คนสำคัญที่สุดคนหนึ่งที่ลุกขึ้นมาโจมตีการศึกษาเรื่องรัฐอย่างจริงจังๆ โดยให้เหตุผลว่าแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องรัฐนี้มีความสับสนมากทำให้ไม่สามารถศึกษาวิจัยในเชิงประจักษ์ และเชิงปริมาณได้เลย เพียงแต่ตัวอย่างง่าย ๆ ว่าจะไรคือรัฐ ก็ยังหาข้อยุติกันไม่ได้แล้ว ดังนั้นนักรัฐศาสตร์จึงไม่ควรเสียเวลากับเรื่องเหล่านี้ ควรหันมาศึกษาเรื่องของระบบการเมืองแทน (ดู Easton, 1953 106-115 และ 1981 : 303-325)

ก่อนหน้า Easton, Arthur F. Bentley ถึงกับประกาศอย่างมั่นใจในหนังสือของเขา (1908) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเสมือนคัมภีร์ของพวกเสรีนิยมและอนุนิยมที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ว่า :

"บนพื้นฐานของความเชื่อและความรู้เท่าที่ข้าพเจ้ามีอยู่ รัฐโดยตัวของมันเอง แล้วไม่มีที่สำหรับการศึกษา (เกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาล, the process of government) ของเขา (หน้า 263 ข้อความในวงเล็บเป็นของผู้เขียน)

อย่างไรก็ตาม เริ่มตั้งแต่กลางทศวรรษ 1970 เป็นอย่างช้า นักรัฐศาสตร์บางส่วนเริ่มหันกลับมาให้ความสนใจกับการศึกษาเรื่องรัฐอีกครั้งหนึ่ง (ดู Skocpol, 1985, 3-37) ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า นักรัฐศาสตร์อเมริกันเริ่มตระหนักว่า เรื่องของการเมืองนั้นมากกว่าเรื่องของรัฐบาล การบริหาร การปกครองและระบบการเมือง และอีกส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของนักสังคมนิยมซึ่งกล่าวข้างต้น แต่ที่สำคัญที่สุดน่าจะอยู่ที่ว่านักรัฐศาสตร์บางส่วนเริ่มตระหนักถึงขีดจำกัดของ วิชาชีพของตนในการให้คำอธิบายกับสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่รุ่มลุ่มเรออยู่ในปัจจุบัน ซึ่งไม่อาจเข้าใจได้เลยหากปราศจากความเข้าใจเรื่องของรัฐและอำนาจรัฐ (State power) °

มีข้อที่น่าสังเกตและควรนำมากล่าวในที่นี้ประการหนึ่ง ก็คือว่าการหันกลับมาศึกษาเรื่องรัฐใหม่ในปัจจุบันนี้ นักรัฐศาสตร์ไม่ได้เป็นผู้นำในการศึกษา แต่เป็นเพียงผู้ตามกระแสของการเปลี่ยนแปลงในวงวิชาการสังคมศาสตร์โดยส่วนรวมมากกว่า และอาจจะไม่เกินความจริงเท่าใดนัก หากกล่าวว่าพวกมาร์กซิสใหม่ หรือที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Neo-Marxists หรือ Post-Marxists มีส่วนอย่างมากในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ ยิ่งไปกว่านั้นการกลับมาศึกษาวิจัยครั้งใหม่นี้ดูมีชีวิตชีวาและคึกคักกว่าในอดีต เพราะรัฐที่กลับมาใหม่เป็นรัฐที่มีความยุ่งยากสลับซับซ้อน และยืดหยุ่น และแตกต่างไปจากรัฐในอดีตอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นรัฐของพวกมาร์กซิสกระแสหลัก เช่นพวกที่มองรัฐอย่างกลไก (the instrumentalists) หรือพวกที่เชื่อว่าอำนาจของระบบเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างในสังคม (the economic determinists) , หรือพวกที่ไม่ใช่มาร์กซิสอย่างพวกอนุนิยม (the pluralists) ดังปรากฏในงานชิ้นล่าสุดของศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุททนิต ที่ชื่อว่า รัฐ (253๘ ก) ที่เราจะกล่าวถึงในตอนต่อไป

3.

หนังสือของชัยอนันต์ เล่มนี้ ° เป็นหนังสือวิชาการที่มีชื่อเสียงที่สุดเท่าที่ผู้เขียนเคยเห็นมา คือมีชื่อคำเดียวว่า "รัฐ" แต่ทว่าอัดแน่นไปด้วยเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องมากมาย ส่วนหนึ่งชัยอนันต์คงต้องการจะสะท้อนภาพของความ

เคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับการศึกษา เรื่องรัฐในระดับสากล ให้วงวิชาการไทย ได้มีโอกาสได้รับทราบจะได้ติดตามความเคลื่อนไหว ได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น อีกส่วนหนึ่งคงเป็นความพยายามที่หันกลับมาศึกษาหรือวิเคราะห์รัฐไทยโดยอาศัยความรู้จากการศึกษารัฐในระดับสากลมาปรับใช้ ยิ่งไปกว่านั้น งานชิ้นนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็น "นักวิชาการอาชีพ" ของชัชชนันต์เองในแง่ที่ไม่ยอมปล่อยให้ตัวเองกลายเป็น "ไม้ค้ำยันทางปัญญา" (ดู "คำนำ" ในหนังสือ)

ส่วนโครงสร้างใหญ่ของหนังสือเล่มนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนด้วยกัน ส่วนแรกได้แก่ บทที่ 1 ส่วนที่สองได้แก่ บทที่ 2, 3, 4 และส่วนที่สาม ได้แก่บทที่ 5

ส่วนแรก อันได้แก่บทที่ 1 นั้นเป็นเพียงการกระทำตามธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันในวงวิชาการ ทั้งในระดับสากลและในประเทศไทย กล่าวคือต้องสร้างความชอบธรรมให้กับสิ่งที่ตัวเองต้องการศึกษาก่อน ในกรณีของชัชชนันต์ได้แก่การให้เหตุผลที่ต้องหันกลับมาศึกษารัฐกันใหม่ โดยชัชชนันต์ เริ่มด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีต่างๆซึ่งครั้งหนึ่งตัวชัชชนันต์เอง เคยเลือกใช้ศรัทธาและทำหน้าที่เผยแพร่สู่สาธารณะในวงกว้างอย่างต่อเนื่องยาวนานว่า มีข้อบกพร่องอย่างไรบ้างในการศึกษาเรื่องรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีของพวกทุนนิยม จากนั้นชัชชนันต์ก็เก็บเอาประเด็นปัญหาต่างๆที่ Poulantzas (1980 : 600-608) นักทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐสมัยใหม่ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดผู้หนึ่งในกลุ่มมาร์กซิสต์ใหม่มานำเสนอไว้อย่างค่อนข้างยืดยาว เพื่อเป็นการปูพื้นฐานให้กับผู้อ่านก่อนที่จะหันกลับไปสำรวจบททฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับรัฐในปัจจุบัน

ผลจากการทบทวนทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ ชัชชนันต์ได้ข้อสรุปว่างานเขียนเกี่ยวกับรัฐเท่าที่เป็นอยู่สามารถจัดกลุ่มได้เป็นสองแนวใหญ่ๆ คือ แนวของนักวิชาการที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์¹⁰ หรือที่เรียกว่าแนวการศึกษารัฐในระบอบทุนนิยม (state in capitalism) กับแนวของพวกมาร์กซิสต์หรือที่เรียกว่าแนวการศึกษารัฐทุนนิยม (capitalist state) ความแตกต่างของสองแนวนี้คือตรงที่ว่า แนวแรกให้ความสำคัญกับสังคมมากกว่ารัฐ โดยมองว่ารัฐเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบสังคม ดังนั้นรัฐในสายตาของนักวิชาการแนวนี้ จึงเป็นได้เพียงรัฐภายใต้ระบบสังคมทุนนิยมเท่านั้น หากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป (คือไม่เป็นทุนนิยม) บทบาทหน้าที่ของรัฐก็เปลี่ยนไปด้วย

ส่วนแนวที่สอง ซึ่งเป็นแนวการศึกษาที่กำลังมีอิทธิพลมากในปัจจุบันให้ความสำคัญ และให้ความสนใจรัฐมากกว่าสังคม กล่าวคือให้รัฐเป็นศูนย์กลางในการศึกษา โดยมองว่ารัฐปัจจุบันเป็นรัฐทุนนิยมในตัวเอง ประเด็นนี้เป็นจุดเปลี่ยนทางวิชาการที่สำคัญและส่งผลให้การหันกลับมาศึกษารัฐครั้งใหม่นี้ แตกต่างไปจากอดีตในแง่ที่ว่า เริ่มมีการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมใหม่ โดยให้รัฐเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ไม่ใช่สังคมดังในอดีต

นอกจากสองแนวข้างต้นที่ศึกษารัฐแล้ว ชัชชนันต์ยังชี้ให้เห็นถึงแนวการศึกษารัฐของนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา โดยกล่าวถึงงานของ Oppenheimer (1914) และ Geertz (1980b) เป็นตัวอย่างตามลำดับ รวมตลอดถึงการเกินให้ให้เห็นถึงความตื่นตัวและความหลากหลายของการวิเคราะห์รัฐในประเทศโลกที่สาม ซึ่งชัชชนันต์จะพูดถึงรายละเอียดในบทที่ 3

ผู้เขียนมีความรู้สึกว่าการนำเสนอของชัชชนันต์ในบทที่ 1 ค่อนข้างสับสนวกไปวนมาหากมีการจัดลำดับการนำเสนอให้เป็นระบบและประณีตกว่านี้จะช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจมากขึ้น ความสับสนในการนำเสนอนี้ทำให้ผู้เขียนไม่เชื่อมั่นใจนักว่าการที่ชัชชนันต์เลือกหยิบยกผลงานของ Oppenheimer กับ Geertz มากล่านั้นเพียงต้องการจะบอกว่าเป็นตัวอย่างของการศึกษารัฐในระบบทุนนิยมหรือต้องการบอกว่า นอกจากการศึกษารัฐสองแนวดังกล่าวแล้วยังมีแนวของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอีกด้วย ซึ่งไปกว่านั้นผู้เขียนไม่ผู้จะเห็นด้วยกับการแบ่งการศึกษารัฐออกเป็นสองแนวข้างต้น คือรัฐในระบบทุนนิยม กับรัฐทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่เห็นด้วยกับประเด็นที่ชัชชนันต์ (หน้า 25) กล่าวว่า "การศึกษารัฐในระบบทุนนิยมส่วนใหญ่เป็นงานของนักวิชาการที่ไม่ใช่มาร์กซิส" (ตัวเน้นเป็นของผู้เขียนบทความ) เพราะจริงๆ แล้วนักคิดส่วนใหญ่ในกลุ่มมาร์กซิสใหม่รวมทั้ง Poulantzas ด้วยสามารถจัดอยู่ในแนวของการศึกษารัฐในระบบทุนนิยมได้เช่นกัน (ดูเปรียบเทียบกับ Skocpol, 1985 : 5)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้เขียนมีความเห็นตรงข้ามกับชัชชนันต์ว่า นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ศึกษารัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มมาร์กซิสต์ใหม่ เป็นนักวิชาการในแนวการศึกษารัฐในระบบทุนนิยมเสีย เป็นส่วนใหญ่โดยพวกนี้มีข้อถกเถียงหลักว่าหากเราต้องการศึกษาหรือทำเข้าใจในกับรัฐสมัยใหม่ เราต้องศึกษามัน หรือควบคู่กันไปกับระบบสังคมที่รัฐนั้นเป็นส่วนหนึ่งหรือที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า the society-centered approach (ดู Chairat, 1985 : 77-82) จริงๆ แล้วแนวความคิดที่ให้ศึกษารัฐมาหรือควบคู่ไปกับระบบสังคมถือเป็นแนวความคิดที่ได้รับความนิยมมากในหมู่มาร์กซิสต์ใหม่ จะต่างกันก็เพียงในรายละเอียดว่า ส่วนไหนหรือแง่มุมใดของสังคมที่ควรได้รับการศึกษาควบคู่กันไปกับการศึกษารัฐ ตัวอย่างเช่น Poulantzas ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นหัวหลักของการศึกษารัฐในแนวนั้นเสนอว่า เราต้องทำความเข้าใจกับรัฐสมัยใหม่ ผ่าน การวิเคราะห์ทางด้านชนชั้น เป็นต้น

ส่วนที่สอง ของหนังสือมีด้วยกัน 3 บท คือบทที่ 2, 3 และ 4 เป็นภาครนูดึงแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษารัฐทั้งในสังคมตะวันตกและในสังคมของประเทศโลกที่สามยกเว้นสังคมไทย ซึ่งชัชชนันต์ได้แยกพูดไว้ต่างหากในบทที่ 5 และผู้เขียนบทความนี้จัดไว้เป็นส่วนที่สามของหนังสือ คือส่วนที่ว่าด้วย โครงสร้างของรัฐของไทย

บทที่ 2 เป็นภาครสำรวจแนวความคิดที่เกี่ยวกับรัฐในหมู่มาร์กซิสต์ใหม่ ซึ่งมีความคิดค่อนข้างมากในการศึกษารัฐในประเทศศูนย์กลางหรือประเทศที่เจริญแล้ว กล่าวอีกนัยหนึ่งบทที่ 2 นี้เป็นการสำรวจความคิดเกี่ยวกับรัฐของแนวการศึกษารัฐทุนนิยม (capitalist state) ที่ชัชชนันต์กล่าวถึงในบทที่ 1 นั้นเองโดยชัชชนันต์แยกแยะให้เห็นว่ามี 4 แนวข้อๆ ด้วยกันโดยอาศัยความเห็นของ Gold, Lo และ Wright (1975 : 29-43 และ 36-51) อีกค่อหนึ่ง แนวที่หนึ่ง ได้แก่ แนวของพวกที่มองรัฐอย่างกลไก (the instrumentalists) คือมองว่าหน้าที่หลักของรัฐทุนนิยม ต้องรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุน นักวิชาการที่ถือว่าเป็นตัวแทนของแนวความคิดนี้ นอกเหนือไปจาก Marx, Engle และ Lenin แล้ว ได้แก่ Ralph Miliband กับงานที่มีชื่อว่า The State in Capitalist Society (1969) แนวที่สองได้แก่แนวของพวกสำนักโครงสร้างนิยม (the structuralists) ตัวแทนที่โดดเด่นของแนวนี้ ได้แก่ Nicos Poulantzas กับงานที่มีชื่อว่า Political Power and Social Classes (1973) นักคิดแนวนี้มองรัฐในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม (มากกว่าในแง่ของสถาบัน/องค์การ) ที่มีความสูงส่ง สลับซับซ้อนมากและมองว่ารัฐทุนนิยมมีหน้าที่หลักอยู่ที่การไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างชนชั้นต่างๆ ในสังคม เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและเพื่อให้กระบวนการสะสมทุนดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

แนวที่สาม เป็นแนวของพวกมาร์กซิสสายเฮเกล (Hegelian-Marxist) โดยมี Antonio Gramsci เป็นผู้นำทางความคิด นักคิดแนวนี้มองรัฐในฐานะที่เป็นชุมชนในจินตนาการหรือภาพลวงตา ซึ่งถูกสร้างขึ้นมาเพื่อปิดบังอำนาจขาดแท้ของรัฐที่ทำหน้าที่รับใช้ผลประโยชน์ของผู้ที่มีอำนาจในสังคม ผ่านการครอบงำทางด้านความเชื่อและอุดมการณ์ พุดอีกนัยหนึ่ง นักคิดแนวนี้ให้ความสำคัญกับเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม โดยนำเสนอข้อถกเถียงว่า รัฐเป็นตัวกำหนดสังคม มิใช่สังคมกำหนดรัฐ และแนวทางสุดท้าย คือแนวทางอื่น ๆ นอกเหนือไปจากสามแนวข้างต้นที่ศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ เช่น แนวของ Claus Offe (1975), James O'Connor (1973) และ Alan Wolfe (1977) ซึ่งไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดที่มองรัฐอย่างกลไกและพวกสำนักโครงสร้างนิยม โดยได้นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐทุนนิยมของต้นกำเนิดใหม่ นักคิดแนวนี้มีความเห็นคล้ายๆกันว่า รัฐทุนนิยมต้องทำหน้าที่หลักที่ขัดแย้งกัน 2 ประการให้ได้ มิฉะนั้นแล้วระบบทุนนิยมจะเผชิญกับวิกฤตการณ์ คือหน้าที่ในการสนับสนุนส่งเสริมให้การขยายตัวของระบบทุนนิยม ไปอย่างต่อเนื่องเพื่อความเจริญเติบโตของระบบทุนนิยมกับหน้าที่ในการสร้างความชอบธรรมให้กับขบวนการสะสมทุนด้วยการพยายามลดหรือจัดความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคมลง หากรัฐทุนนิยมทำหน้าที่ที่บกพร่องผลที่ตามมาก็คือ รัฐทุนนิยมต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางด้านความชอบธรรมของรัฐ (legitimation crisis) ดังตัวอย่างงานศึกษาของ Offe (1975), Wolfe (1977) และ Habermas (1976) หรือไม่ก็อาจเผชิญวิกฤตการณ์ทางด้านภาวะคลัง (fiscal crisis) อันเนื่องมาจากการใช้จ่ายเกินตัวของรัฐทุนนิยม ในการสร้างความชอบธรรมให้กับขบวนการสะสมทุน เช่น การรักษาระดับความสงบเรียบร้อย งานบริการสาธารณะและสวัสดิการต่างๆ ดังตัวอย่างงานศึกษาของ O'Connor (1973) เป็นต้น

โดยส่วนตัวแล้ว ผู้เขียนมีความรู้สึกว่าการสรุปทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐของพวกมาร์กซิสใหม่ของช็อนันต์ไคเนกที่ 2 นี้ยังทำได้ไม่ประณีตเท่าใดนัก กล่าวคือ บางทฤษฎีมีการอธิบายในรายละเอียดพร้อมวิภาษวิธีที่ชัดเจนแต่บางทฤษฎีกลับถูกนำมากล่าวไว้อย่างสั้นๆ และห้วนๆ และบ่อยครั้งที่ช็อนันต์ไคเนกอ้างงานเมื่อสอง เช่น อ้างงานของ Martin Carnoy (1984) เมื่อพูดถึงความคิดของ Louis Althusser, Nicos Poulantzas และ Antonio Gramsci มากกว่าจะศึกษางานต้นฉบับของนักคิดเหล่านั้น รวมตลอดถึงการให้ความสำคัญอย่างมากกับงานประเภท "สรุปความ" เช่นงานของ Gold, Lo และ Wright (1975) ยิ่งไปกว่านั้นผู้เขียนรู้สึกแปลกใจมากที่ช็อนันต์ไคเนกไม่ได้ให้ความสนใจกับความคิดหลักของ Poulantzas เกี่ยวกับ "ความเป็นอิสระของรัฐเชิงเปรียบเทียบ" (the relative autonomy of the state) และเรื่องของ "กลุ่มย่อย" (fraction) ของชนชั้นนายทุนเท่าใดนัก ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า ช็อนันต์ไคเนกเห็นว่าแนวความคิดเหล่านั้นไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก (ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริง ก็นับว่าช็อนันต์ไคเนกมีความเห็นที่แตกต่างไปจากนักวิชาการส่วนใหญ่) ส่งผลให้การนำเสนอความคิดที่ยังยากสลบซับซ้อนและออกจะสับสนของ Poulantzas รวมตลอดถึงความยากของภาษาที่เขาใช้ กลายเป็นเรื่องง่าย ๆ ไปเลย

ครั้นเมื่อช็อนันต์ไคเนกถึง "ความเป็นอิสระของรัฐเชิงเปรียบเทียบ" ในทัศนะของ Poulantzas ในหน้า 76 ของหนังสือก็ดูจะไม่มีความเข้าใจแนวความคิดนี้เท่าใดนัก (แต่ในหน้า 141 ช็อนันต์ไคเนกจะเข้าใจ Poulantzas มากกว่าหน้า 76) ดังที่ช็อนันต์ไคเนกกล่าวว่า ในทัศนะของ Poulantzas "รัฐทุนนิยมจึงไม่เพียงแต่เป็นอิสระจากชนชั้นนายทุนเท่านั้น หากเป็นเอกเทศ (autonomous) จากการควบคุมของชนชั้นนายทุนอีกด้วย" (หน้า 76 ตัวเน้นที่ขีดเส้นใต้เป็นของช็อนันต์ไคเนก) ประเด็นนี้ผู้เขียนมีความรู้สึกว่าเป็นการเข้าใจความคิดของ Poulantzas คลาดเคลื่อนไป

เพราะจริงๆ แล้ว Poulantzas ก็ไม่ต่างไปจากนักคิดสายมาร์กซิสคนอื่นๆ เท่าใดนัก กล่าวคือยังวนเวียนอยู่ในกรอบของมาร์กซิสที่ว่า ไม่ว่าในที่สุดแล้วรัฐทุนนิยมต้องรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้น เพราะเป็นชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำสังคมทุนนิยม

แต่ Poulantzas แตกต่างไปจากมาร์กซิสกระแสหลักตรงที่ว่า ไม่ได้มองว่าชนชั้นนายทุนมีความเป็นเอกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตรงกันข้ามเขากลับเห็นว่า ชนชั้นนี้ประกอบด้วย "กลุ่มย่อย" (fraction) ที่มีผลประโยชน์แตกต่างและขัดแย้งกันมากมายหลายกลุ่ม (ในหน้า 55 ชัยอนันต์ จะขอมว็บในความคิดนี้) และกลุ่มที่ Poulantzas ขอบอ้างถึงเสมอ คือกลุ่มนายทุนการเงิน การค้า และอุตสาหกรรม ดังนั้นเพื่อให้ชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้นอยู่ในฐานะที่สามารถครอบงำสังคมต่อไป รัฐทุนนิยมจะต้องเข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวประสานไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งและสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นกับบรรดากลุ่มต่างๆ ซึ่งประกอบกันเข้าเป็นชนชั้นนายทุนหรือที่ Poulantzas ใช้คำว่า "state as a condensation of class relations" และจากการทำหน้าที่เป็นตัวประสานหรือสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นนายทุนนี้เอง ที่ส่งผลให้รัฐทุนนิยม มีความเป็นอิสระระดับหนึ่ง (relative autonomy) คือเป็นอิสระจากกลุ่มทุนบางกลุ่มที่ขัดแย้งกันมิใช่เป็นอิสระจากชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้นอย่างที่ชัยอนันต์เข้าใจแต่อย่างใด [ดู Poulantzas, 1973 โดยเฉพาะ Part 4 หน้า 285-321, งานแปลหลังๆ ของ Poulantzas (1975 และ 1978) ก็ยังสะท้อนทัศนะนี้อยู่]

นุคอีกนัยหนึ่งคือว่า ความเป็นอิสระของรัฐเชิงเปรี๊สเปรียบเทียบกับทัศนะของ Poulantzas มิได้หมายความว่า รัฐทุนนิยมเป็นอิสระอย่างเด็ดขาด หรือที่ชัยอนันต์ใช้คำว่า "เอกเทศ" จากชนชั้นนายทุน คือไม่ตกอยู่ภายใต้อาณัติ หรือบงการของชนชั้นนายทุนตรงกันข้าม Poulantzas หมายความว่า รัฐทุนนิยมเป็นอิสระจากกลุ่มทุนบางกลุ่มซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นชนชั้นนายทุนเท่านั้น มิใช่เป็นอิสระจากชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้น ความเป็นอิสระเชิงเปรี๊สเปรียบเทียบกับนี้เอง ทำให้รัฐทุนนิยมสามารถทำหน้าที่เป็นตัวประสานเพื่อจัดระบบที่เรียกว่า power bloc หรือพันธมิตรทางการเมืองเพื่อคงความครอบงำของชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้นไว้ ดังทัศนะของ Poulantzas เกี่ยวกับรัฐทุนนิยมข้างต้นจึงไม่แตกต่างไปจากทัศนะของนักทฤษฎีมาร์กซิสเท่าใดนัก กล่าวคือ Poulantzas นำเสนอเป็นนัยๆ ว่ารัฐทุนนิยมมีลักษณะที่ค่อนข้างเป็นกลางทำหน้าที่ประสานผลประโยชน์ หรือลดความขัดแย้งระหว่างชนชั้น เพื่อให้สังคมเป็นเอกภาพ ทัศนะเช่นนี้ทำให้ Poulantzas ถูกวิพากษ์วิจารณ์ไปต่างนานา เช่นว่า เป็นทัศนะที่ไม่ต่างอะไรไปจากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของนักสังคมศาสตร์กระแสหลักเท่าใดนักหรือที่ Clarke (1977 และ 1978) ตั้งฉายาให้ว่าเป็น "Marxist pluralist", หรืออย่างที่ Skocpol (1980 : 171) เห็นว่าเป็นการมองรัฐในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่พื้นฐานในการรักษาระบบสังคมเท่านั้น หรืออย่าง Block (1980 : 229) มองว่าเป็นความพยายามที่ลบล้างของนักทฤษฎีมาร์กซิสที่จะขอล้างอำนาจรัฐลงใหม่ค่าเท่ากับ อำนาจของชนชั้น เท่านั้น นับเป็นความพยายาม ที่จะทำสิ่งที่ไม่เหมือนกันให้มีความหมายเหมือนกัน

4.

บทที่ 3 เป็นบทพูดถึงรัฐในประเทศโลกที่สาม (the peripheral state) โดยมุ่งประเด็นไปที่รัฐอำนาจนิยม (the authoritarian state) ทั้งประเภทที่เพิ่งเป็นรัฐอำนาจนิยมครั้งแรก และที่กลับมาเป็นใหม่หลังจากเคยมีประสบการณ์การปกครองแบบประชาธิปไตยมาแล้วระยะหนึ่ง อย่างประเทศต่างๆ ในลาตินอเมริกา เช่น

ประเทศ บราซิล อาร์เจนตินา ชิลี และเม็กซิโก เป็นต้นแต่การกลับมาเป็นรัฐอำนาจนิยมครั้งใหม่ของประเทศเหล่านี้ กลับมีลักษณะที่นักวิชาการบางคน เช่น Guillermo O'Donnell (1973) เรียกว่า "รัฐราชการ-อำนาจนิยม" (the bureaucratic-authoritarian state) ความแตกต่างระหว่างรัฐอำนาจนิยมสองแบบมีอยู่หลายประการด้วยกัน ¹¹ แต่ประเด็นที่ผู้เขียนเห็นว่ามีความสำคัญพอสรุปได้คือ รัฐราชการ-อำนาจนิยมมักเป็นรัฐที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ได้พัฒนาไปมากกว่ารัฐอำนาจนิยม (เฉยๆ) เพราะเหตุว่าได้รับเอกราชมานานกว่าจึงมีเวลาให้กับการพัฒนาประเทศมากกว่า ส่งผลให้พัฒนาการของโครงสร้างทางชนชั้นที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจน ระหว่างชนชั้นนายทุน ซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างมาก และชนชั้นกรรมาชีพซึ่งเกิดใหม่และขยายจำนวนมากขึ้น เรื่อยๆ เนื่องจากพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจที่เป็นทุนนิยมมากขึ้น

นอกจากนั้น รัฐราชการ-อำนาจนิยม ยังเป็นรัฐที่ปกครองโดยคณะกรรมการ ในฐานะที่เป็นสถาบันที่ทรงอำนาจ เทียบเคียงอื่นๆ ในสังคม มิใช่ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล คณะกรรมการที่ปกครองรัฐราชการ-อำนาจนิยมนี้ได้รับความร่วมมืออย่างแข็งขันจากบรรดาข้าราชการพลเรือนและนักเทคนิค รวมตลอดถึงชนชั้นนายทุนระดับสูงภายในประเทศ และนายทุนต่างชาติด้วย ส่วนสาเหตุของการเกิดรัฐราชการ-อำนาจนิยม สืบเนื่องมาจากความชะงักงันทางเศรษฐกิจภายในประเทศอันเป็นผลมาจากความอึดตัวของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (import-substitution industrialisation) อันเป็นยุทธศาสตร์หลักที่ครอบงำความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองใหม่ๆ และจากวิกฤตการณ์ของระบบทุนนิยมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตการณ์ทางด้านพลังงาน การขาดดุลย์การค้า และดุลย์การชำระเงินและนี่เองที่เป็นแรงผลักดันให้ประเทศต่างๆ ทั่วไปใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการผลิตเพื่อส่งออก (export-oriented industrialization) แทนโดยหากทดสอบไปใช้ความรุนแรงทางการเมืองด้วยการยึดอำนาจ หรือกระทำการรัฐประหารโดยคณะกรรมการ และสถาปนารัฐราชการ-อำนาจนิยมขึ้นเพื่อใช้เป็นหัวหอกในการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าว ¹²

ส่วนมูลเหตุที่ทำให้นักวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการในประเทศโลกที่สาม หันมาศึกษาวิจัยของตนเป็นการเฉพาะเพราะเห็นว่า พัฒนาการของรัฐในประเทศโลกที่สามมีความแตกต่างไปจากพัฒนาการของรัฐในประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง กล่าวคือ ในประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับการพัฒนาของรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น มีความสอดคล้องต้องกันเป็นอย่างดี (ภาษาเทคนิควิชาการ เรียกว่า "มีสหสัมพันธ์ในทางบวก") คือยิ่งระบบเศรษฐกิจพัฒนาไป เป็นทุนนิยมมากเท่าใดระบบการเมืองก็จะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เมื่อนั้นแต่ในประเทศโลกที่สามกลับเป็นตรงกันข้าม กล่าวคือแทนที่ระบบการเมืองจะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นเมื่อมีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และสังคม ไปสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้นกลับกลายเป็นรัฐอำนาจนิยมมากขึ้น และจุดนี้เองส่งผลสะท้อนต่อทฤษฎีการศึกษาวิจัยรัฐมาก เพราะทำให้เห็นว่าเราไม่สามารถนำทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐที่ศึกษาวิจัยทุนนิยม (คือรัฐในประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ดังที่กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 3 ข้างต้น) มาใช้อธิบายรัฐในประเทศโลกที่สามหรือรัฐทุนนิยมรอบนอกได้ แต่ต้องใช้กรอบการมองใหม่และกรอบที่วันนี้อันหนึ่งที่ชัซซอนันด์เลือกนำมากล่าวถึงก็คือรัฐราชการ-อำนาจนิยม นั่นเอง

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า ในประเทศโลกที่สามรัฐมีบทบาทและความสำคัญมากกว่าสังคม ดังนั้นการที่เราจะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในสังคมเหล่านี้ได้ เราต้องให้ความสนใจกับการศึกษาวิจัยโดยตรง เพราะในประเทศเหล่านี้

รัฐมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ไม่ใช่ชนชั้นนายทุนและภาคเอกชน ดังในกรณีของประเทศ ทุนนิยมศูนย์กลาง ส่วนสาเหตุที่ทำให้รัฐในประเทศโลกที่สามมีบทบาทมหาศาลทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและอุดมการณ์นั้น ก็สืบเนื่องมาจากสาเหตุต่างๆกัน เช่น รัฐในประเทศโลกที่สามส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากขบวนการชาตินิยมซึ่งทำการต่อสู้เรียกร้องเอกราชจากเจ้าอาณานิคมมาก่อน ดังนั้นหลังจากที่ได้รับเอกราชรัฐก็ยังมีบทบาทมากขึ้นทั้งในด้านการต่อต้านการแทรกแซงจากต่างชาติ และการเป็นแกนนำในการพัฒนาประเทศไปสู่ระบบทุนนิยมผ่านระบบราชการซึ่งเป็นกลไกของรัฐที่มีความสำคัญที่สุด ความสำคัญของกลไกรัฐนี้จะเห็นได้จากการที่มีนักวิชาการจำนวนมาก เริ่มพูดถึงอย่างจริงจังและชัดเจนได้แยกกล่าวไว้ต่างหากในบทที่ 4 ซึ่งเราจะกล่าวถึงต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น รัฐในประเทศโลกที่สาม ยังมีลักษณะอย่าง that Hamza Alavi (1973) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า กลไกของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบราชการทั้งทหารและพลเรือน (รวมตลอดถึงนักการเมืองและพรรคการเมืองด้วย ในระยะที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย) ได้รับการพัฒนาล้ำหน้าหลังอื่นๆ ในสังคม (overdeveloped state apparatus) ด้วยการอุ้มชูช่วยเหลือและอุปถัมภ์จากเจ้าอาณานิคม เพื่อใช้เป็นกลไกในการบริหารปกครองอาณานิคมของตน ประกอบกับโครงสร้างทางชนชั้นของประเทศเหล่านี้มีลักษณะแตกแยกและหลากหลายจนไม่มีชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งสามารถเข้ามามีอำนาจครอบงำสังคมได้ ดังนั้นรัฐในประเทศโลกที่สามหลังจากที่ได้รับเอกราชจึงมีความเป็นอิสระระดับหนึ่ง ไม่ได้ตกเป็นเครื่องมือของชนชั้นใดชนชั้นใดและสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย ประสานความขัดแย้งระหว่างพลังต่างๆ ในรูปแบบของการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยการร่วมมือกันระหว่าง ข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือนหรือที่ Alavi เรียกว่า Bureaucratic-military oligarchy

ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ รัฐในประเทศโลกที่สามหรือรัฐทุนนิยมรอบนอกจึงมีความเป็นอิสระมากภายในสังคมของตน ความเป็นอิสระของรัฐในประเทศโลกที่สามนั้นนำไปสู่ข้อถกเถียงทางทฤษฎีที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับความเป็นอิสระของรัฐว่า มีจริงหรือไม่ และมีมากน้อยเพียงใด? พวกที่ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดเรื่องความเป็นอิสระของรัฐในประเทศโลกที่สาม มักให้เหตุผลว่าในระดับสากลแล้ว รัฐของประเทศโลกที่สามไม่ค่อยมีความเป็นอิสระเท่าใดนัก เนื่องจากเป็นรัฐทุนนิยมรอบนอกจึงถูกจำกัดโดยอิทธิพลของรัฐทุนนิยมศูนย์กลาง และประเด็นนี้เองนำไปสู่ข้อถกเถียงที่ว่า จริงๆแล้วรัฐในประเทศโลกที่สามเป็นรัฐที่มีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอ (strong or weak state) กันแน่

ประเด็นเกี่ยวกับความเป็นอิสระ ความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของรัฐนั้น เราไม่สามารถกล่าวลอยๆได้ แต่ต้องระบุให้แน่ชัดว่า เมื่อเปรียบเทียบกับอะไร หรือเมื่อพิจารณาจากแง่มุมใด (ดูช็อนันต์ หน้า 95-96 และเชิงอรุณที่ 24 ประกอบ) เรื่องความเป็นอิสระของรัฐนั้น ช็อนันต์มีความเห็นว่า รัฐในลาตินอเมริการวมทั้งรัฐราชการอำนาจนิยมด้วย มีความเป็นอิสระมากถึงขนาดเรียกได้ว่าเป็น "รัฐสกรรรม" หรือ "สกรรรมรัฐ (activist or active state) เพราะมิใช่เป็นอิสระจากชนชั้นนายทุนเท่าใดแต่เป็นอิสระจากพลังกดดันต่างๆในสังคม โดยสามารถเลือกเป็นผู้กระทำการได้โดยตัวเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ช็อนันต์เห็นว่ารัฐลาตินอเมริกามีความเป็นอิสระที่สมบูรณ์เด็ดขาด (absolute autonomy) นั้นเอง ดังที่ช็อนันต์กล่าวไว้ในหน้า 113-114 โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดจากบทที่ 2 ของงานชิ้นล่าสุดของ Grindle (ed., 1986 : 11-24) ว่า:

"... เมื่อรัฐเป็นองค์กรที่มีอำนาจตามกฎหมาย มีการจัดระบบบริหารที่ค้ำถัดแล้ว องค์กรของรัฐก็มีเหตุผลในตัวของมันเอง และมีแนวโน้มที่จะดำเนินมาตรการทางนโยบายได้โดย ไม่ต้องมีพลังกดดันทางเศรษฐกิจ แต่การดำเนินนโยบายนี้ย่อมมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนชั้นนำและต่อกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมอย่างแน่นอน นอกจากนี้การดำเนินมาตรการของรัฐก็มีหลายด้าน แต่ละด้านก็มีเป้าหมายแตกต่างกันไป บางเป้าหมายก็ขัดกันเอง ด้วยเหตุนี้ เราจึงให้ความสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ของรัฐ ไม่เฉพาะแง่มุมของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชนชั้นนำชนเท่านั้น เพราะนโยบายของรัฐ ไม่จำเป็นต้องเกิดจากความสัมพันธ์ทางชนชั้นเสมอไป" (ตัวเน้นที่ขีดเส้นใต้เป็นของผู้เขียนบทความนี้)

ส่วน "เหตุผล" ที่ทำให้รัฐในลาตินอเมริกา (รวมตลอดถึงรัฐในประเทศโลกที่สามอื่นๆ) มีลักษณะที่เรียกว่า สภามรัฐ นั้นสืบเนื่องมาจากอุดมการณ์แห่งการพัฒนา ที่ครอบงำบรรดาผู้นำในประเทศโลกที่สาม ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา กล่าวคือความต้องการในการพัฒนาประเทศ การทำให้ประเทศของตนทันสมัยได้กลายเป็นข้ออ้าง หรือเหตุผลอันใหม่ ที่สร้างการยอมรับชมเชยให้แก่รัฐในการดำเนินนโยบายต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือของประเทศชาติทำให้ผู้นำรัฐในประเทศเหล่านี้ มีความเป็นอิสระจากแรงบีบบังคับต่างๆ ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงบีบบังคับจากชนชั้น แต่คำถามที่มีความสำคัญอีกคำถามหนึ่ง ที่นักวิชาการแนวนี้มองข้ามไปก็คือว่า ใครเป็นผู้ได้ผลประโยชน์จากอุดมการณ์เพื่อการพัฒนาหรือว่าอุดมการณ์เพื่อการพัฒนาตอบสนองผลประโยชน์ของคนกลุ่มใด ชนชั้นใดมากที่สุด ในสังคม? ทำไมผู้นำของรัฐในประเทศโลกที่สามจึงเลือกเอาอุดมการณ์นี้เป็นหลักในการพัฒนาประเทศแทนอุดมการณ์อื่นๆ ซึ่งไปกว่านั้นอุดมการณ์แห่งการพัฒนาที่ว่านี้ จริงๆ แล้วคืออุดมการณ์แห่งการพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยมกันเองเพียงแต่ละไว้ไม่หยุดถึงเท่านั้น

การนำแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐสภามมากล่าวไว้ในตอนท้ายของบทที่ 3 นี้มีนัยว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจมากประเด็นหนึ่งนอกเหนือไปจากการพูดถึงความเป็นอำนาจนิยมของรัฐในประเทศโลกที่สาม โดยส่วนตัวแล้วผู้เขียนมีความรู้สึกคล้ายๆ กับบทที่ 2 เกี่ยวกับ การนำเสนองานของช็อนันต์ คือชอบว่ามีควมหลากหลายในการติดตามการนำเสนอ (หมายถึงรูปแบบ หรือวิธีการนำเสนอ ไม่ใช่เนื้อหาสาระ) เพราะยังคงถูกไปรมาทำให้สับสนแก่การเข้าใจหรือคาดเดาว่า ช็อนันต์ต้องการบอกละไรกับผู้อ่านกันแน่ ช่วงที่ผู้เขียนมีปัญหามากที่สุด ในบทที่ 3 คือช่วงที่จู่ๆ ช็อนันต์ก็นำเอาความคิดของ Grindley เข้ามาเพื่อสนับสนุนความเชื่อของช็อนันต์ เกี่ยวกับ รัฐสภาม ¹⁰ โดยไม่สามารถทำความเข้าใจให้กับผู้อ่านว่า เพื่อต้องการสนับสนุน ล้มล้าง หรือเพิ่มเติมแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐราชการอำนาจนิยมกันแน่ ทำให้คล้ายกับว่า เป็นการนำเอาถ้อยแถลงหรือแนวความคิดต่างๆ มาเรียงต่อกัน แต่ไม่ผูกให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ว่าเป็นอย่างไร

ยิ่งไปกว่านั้นผู้เขียนมีความรู้สึกว่า ในบทที่ 3 ของช็อนันต์ ยังให้ความสนใจกับเรื่องของการพัฒนา/ ครอบงำ อธิปไตยและความสำคัญของระบบทุนนิยมโลก (the capitalist world system) ¹⁴ ในประเทศโลกที่สามน้อยเกินไป แม้จะมีการพูดถึงสิ่งเหล่านี้บ้าง ก็เป็นเพียงการพูดถึงแบบผ่านเลยไป มากกว่าจะเป็นการพูดถึงอย่างจริงจัง เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนในเรื่องเหล่านี้ ทั้งๆ ที่ในระยะเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมาในแวด

วงการศึกษาสังคมศาสตร์ด้วยกันแล้ว ไม่มีวงการใดจะลึกลับศักดิ์สิทธิ์ และมีชีวิตชีวาเท่ากับการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนา และคตินิยมในประเพณีโลกที่สาม และความจริงแล้ว อาจไม่เกินความจริงเท่าใดนัก หากจะกล่าวว่า การหันกลับมาศึกษาวิจัยอีกครั้งหนึ่งในแวดวงสังคมศาสตร์ปัจจุบัน โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยในประเทศโลกที่สามนั้น เป็นผลโดยตรงจากการตื่นตัวของการศึกษาเรื่องการพัฒนา/คตินิยมในประเพณีเหล่านั้น โดยนักวิชาการในหมู่มาร์กซิสต์ใหม่ก่อนเป็นสำคัญ¹⁵

หากข้อสันนิษฐานให้ความสนใจกับงานของพวกมาร์กซิสต์ใหม่ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนา/คตินิยมในประเพณีโลกที่สาม รวมตลอดถึงบทบาทของระบบทุนนิยมโลกที่มีต่อพัฒนาการของประเทศเหล่านั้นมากกว่าที่เป็นอยู่ ข้อสันนิษฐานจะสามารถให้ภาพที่มีรายละเอียดสลับซับซ้อนเกี่ยวกับรัฐและสังคมในประเทศโลกที่สาม ได้คมชัดกว่าที่เป็นอยู่มาก เช่น ความแตกต่างของรัฐในประเทศโลกที่สาม ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากการมีระบบวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อีกส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากอิทธิพลของระบบทุนนิยมโลกที่มีต่อรัฐในประเทศโลกที่สาม แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ของแต่ละรัฐในระบบทุนนิยมโลก (เช่น รัฐไทย กับรัฐเกาหลีใต้ มีฐานะที่แตกต่างกันภายใต้ระบบทุนนิยมโลก) รวมถึงวิถีการและช่วงเวลาของแต่ละรัฐ เข้า ไม่มีส่วนร่วมในระบบทุนนิยมโลกที่แตกต่างกัน (เช่นกรณีของรัฐไทยก็เชื่อกันว่าเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง เป็นต้น)¹⁶ พูดอีกนัยหนึ่งก็คือว่า เราไม่สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการรูปแบบและบทบาทของรัฐในประเทศโลกที่สาม ได้เลยหากไม่ให้ความสนใจกับการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก ควบคู่กันไปด้วย

นอกจากอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโลกแล้ว ประเด็นที่ผู้เขียนเห็นว่าน่าสนใจและควรกล่าวถึงอย่างมาก ในที่นี้ก่อนที่จะผ่านไปพูดถึงบทที่ 4 คือ เรื่องของอิทธิพลของวัฒนธรรมดั้งเดิม (indigenous culture) ที่มีต่อพัฒนาการ รูปแบบและบทบาทของรัฐในประเทศโลกที่สามและส่งผลให้แต่ละรัฐมีความแตกต่างกันไปทั้งนี้ก็เพราะว่านักวิชาการที่สนใจศึกษาเรื่องรัฐโดยทั่วไป มักไม่ค่อยให้ความสนใจกับวัฒนธรรมดั้งเดิมเท่าใดนัก ด้วยเห็นว่าไม่ค่อยมีความสำคัญ ซึ่งนักวิชาการมาร์กซิสต์ด้วยแล้ว ซึ่งมองไม่เห็นความสำคัญของระบบวัฒนธรรมเอาเลย เพราะยึดถือตัวเองง่าย ๆ ว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงสร้างส่วนบน (superstructure) ซึ่งถูกกำหนดโดยโครงสร้างส่วนล่างหรือฐานเศรษฐกิจ (economic base) อีกคำหนึ่ง (ดูงานของ Williams, 1973 : 3-16 เปรียบเทียบ)

แต่จริงแล้ววัฒนธรรมดั้งเดิมมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของรัฐแตกต่างกันไปอย่างมาก ตัวอย่างเช่นงานศึกษาเรื่องรัฐพิธีกรรมของ Geertz (1980b) ที่ข้อสันนิษฐาน กล่าวถึงในบทที่ 1 (หน้า 34-48) นั้น Geertz ได้พยายามแสดงให้เห็นว่า ทฤษฎีหรือแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐ ทั้งของนักวิชาการตะวันตกโดยทั่วไปและของพวกมาร์กซิสต์ไม่สามารถช่วยให้เราเข้าใจรัฐบาลในประเทศอินโดนีเซีย ในช่วง ค.ศ. ที่ 19 ได้เลยทั้งนี้ก็เพราะว่ารัฐบาลในยุคนั้นไม่ใช่รัฐในความหมายหรือในความเข้าใจอย่างทันสมัย เข้าใจกันในกลุ่มชาวตะวันตกคือ ไม่ใช่เรื่องของการต่อสู้ทางชนชั้น อำนาจการบริหารและการปกครองแต่เป็นเรื่องของพิธีกรรม (a theatre state) มากกว่า ดังที่ภาพลักษณ์ (image) ของรัฐบาลจึงไม่ใช่เรื่องของอำนาจ การบังคับ ชูเชิญ การกดขี่ข่มเหง เอาไว้แต่เปรียบ ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจหรือการเมืองแต่เป็นเรื่องของพิธีกรรม (rituals) เพราะฉะนั้น รัฐจึงทำหน้าที่หลักในการประกอบและคลอข่ายพิธีกรรม Geertz นี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่สำคัญว่า ในรัฐบาลอินโดนีเซีย "อำนาจรัฐมิใช่ใช้พิธีกรรม ไม่ใช่พิธีกรรมเพื่ออำนาจ" ("Power serve pomp, not pomp power", Geertz, 1980b: 13) และการเมืองไม่ใช่เรื่องแคบๆเกี่ยวกับ "ผู้หญิงกับม้า และอำนาจกับสงคราม" ("Women and Horses and Power and War" P. 134) อย่างที่นิยมเข้าใจกันในโลกตะวันตก

การที่ผู้เขียนหยิบเอางานของ Geertz มากล่าวในที่นี้มิได้มีวัตถุประสงค์จะได้แย้งแนวความคิดของ ชัยอนันต์ ที่ตีความของ Geertz อย่างไรใด ตรงกันข้ามผู้เขียนมีความเห็นว่าข้อวิจารณ์ของชัยอนันต์ที่มีต่องานของ Geertz นั้นน่าสนใจและน่ารับฟังมาก (ดูหน้า 36-38) แม้ว่าส่วนหนึ่งจะเป็นเพียงภาพสะท้อนของระบบความคิด ความเชื่อ และความรู้สึกของคนในยุคสมัยของเรา มากกว่าในยุคสมัยเดิมก็ตาม โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าจริงแล้วพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมถูกสร้างขึ้นมาจากชนชั้นสูงเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมคนส่วนใหญ่ในสังคม ให้ยอมรับความเหนือกว่าของพวกเขา หรืออย่างที่ชัยอนันต์กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า เป้าหมายของพิธีกรรมเหล่านี้ก็คือ :

"การควบคุมพฤติกรรมของคนให้มีการยอมรับ ในความเหนือกว่าของผู้ปกครอง โดยพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เป็นการสร้างความกลัว โดยไม่มีการเจ็บปวดทรมานร่างกาย แต่เป็นการสร้างความหวั่นเกรงทางจิตใจ ดังเช่นพิธีกรรมของรัฐมักจะมีอำนาจน่าสะพรึงกลัวของอำนาจอยู่เสมอ... พิธีกรรมจึงเป็นรูปธรรมที่ทำให้นามธรรมมีความเป็นสถาบัน โดยการแสดงให้เห็นที่เข้าร่วมสามารถวาดภาพได้ว่า สถานภาพของตนอยู่ ณ จุดใด"(หน้า 37)

การตีความของชัยอนันต์ข้างต้น ก็จะไม่ต่างจากความคิดเห็นของลาว คำหอม (2538 : 112-118) ในเรื่องสั้นเรื่องหนึ่งของเขาที่ชื่อว่า "กระดานไม้" ที่ลาว คำหอม ให้อรรถของเรื่องนุชขึ้นมาอย่างละเอียดในตอนที่สองของเรื่องว่า "...สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ได้สร้างคนขึ้นมา แต่คนสร้างสิ่งศักดิ์ขึ้นมาเพื่อช้อคกันเอง" (หน้า 118)

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของงานของ Geertz อยู่ที่วิธีการมองปัญหาหรือวิถีการศึกษา ของเขามากกว่า กล่าวคือ Geertz สามารถจับภาพของรัฐบาลและนำเสนอออกมาได้อย่างคมชัด โดยสามารถให้ภาพอย่างที่เป็นอยู่หรืออย่างที่ปรากฏต่อสายตาของคนมาตีเองมากกว่า เป็นการมองผ่านทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่ตัวนักวิชาการยึดถือ หรือนุชอีกนัยหนึ่งก็คือ แทนการตั้งคำถามว่ารัฐบาลเป็นรัฐอะไร ("what" question) เช่น รัฐทุนนิยม รัฐในสังคมทุนนิยม หรือรัฐอำนาจนิยม ฯลฯ อย่างที่นิยมถามกันในปัจจุบัน Geertz กลับตั้งคำถามว่า ทำอย่างไร หรือด้วยวิธีการใด ("how" question) รัฐบาลจึงได้มีพัฒนาการ/มีรูปแบบอย่างที่เป็นอยู่ การตั้งคำถามทำนองนี้ทำให้ Geertz สามารถข้ามพ้น "การอธิบาย" (explanation) รัฐบาลผ่านทฤษฎีตะวันตก ไปสู่การเข้าใจความหมายและการตีความ (understanding and interpretation) รัฐบาลโดยได้ทั้งเนื้อหาและอรรถรสราย ได้บริบทของระบบสังคม และวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบาหลีเอง

ดังนั้นคำถามที่นักทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐในประเทศโลกที่สามควรให้ความสนใจอย่างมาก คือว่าทำอย่างไรเราจึงจะสามารถให้ความสำคัญกับปัจจัยในด้านวัฒนธรรมมากกว่าที่ผ่านมา ถ้าหากเราสามารถทำความเข้าใจกับระบบความหมายของวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมที่เราศึกษาแล้วจะช่วยให้เราได้ภาพเกี่ยวกับรัฐที่ศึกษาคมชัดยิ่งขึ้น คือได้ภาพอย่างที่ปรากฏให้เห็นหรืออย่างที่เป็นอย่างที่เรารู้มากกว่าภาพที่เราต้องการให้เป็นผ่านการบีบบังคับของกรอบทฤษฎีที่เรายึดถือ

5.

บทที่ 4 เป็นภาพวาดถึงโครงสร้างภายในของรัฐหรือที่เรียกรวมๆกันในหมู่นักทฤษฎีมาร์กซิสว่า "กลไกของรัฐ" (state apparatus) ความแตกต่างระหว่างพวกมาร์กซิสกับพวกที่ไม่ใช่มาร์กซิส, ในทัศนะของฮ็อนันต์, อยู่ที่ว่า พวกหลังไม่นิยมเรียกองค์กรที่ครอบครองและใช้อำนาจรัฐรวมๆอย่างพวกแรก แต่จะระบุชื่อให้ชัดเจนลงไปเลย เช่น คณะทหาร ระบบราชการ ตำรวจ เป็นต้นที่เป็นเช่นนี้ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า นักทฤษฎีที่ไม่ใช่มาร์กซิส ไม่นิยมศึกษาองค์กรเหล่านี้โดยรวม แต่จะแยกศึกษาเป็นภาควิชาไป

ส่วนภาวที่ เราจะเข้าใจถึงการทำงานของกลไกของรัฐนั้น ฮ็อนันต์เห็นว่าเรามีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า "เหตุผลของรัฐ" (raison d'etat) ซึ่งเป็นมิติทางด้านอุดมการณ์ก่อน กล่าวคือเรามีความจำเป็นที่จะต้องทราบว่า อะไรคือสิ่งที่สร้างความชอบธรรมให้กับกลไกของรัฐ หรือกลไกของรัฐอ้างหรือใช้อะไรเป็นต้นสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจการต่างๆ และนั่นความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุผลของรัฐจะช่วยให้เราเข้าใจถึงวิธีการสร้างความชอบธรรมให้กับการเพิ่มขยายตัวของกลไกอำนาจรัฐ เพราะเหตุผลของรัฐจะเป็นตัวกำหนดบทบาทและหน้าที่ของกลไกของรัฐอีกทีหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็จะนำเราไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของสภามรัฐที่กล่าวมาข้างต้นด้วย เพราะรัฐสภามรัฐมักจะเป็นรัฐที่มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนเหตุผลของตนให้สอดคล้องกับสภาพ ที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งภายในและภายนอกสังคมได้เสมอหากไม่สามารถปรับเปลี่ยนเหตุผลของรัฐ ในที่สุดรัฐก็จะเผชิญกับปัญหาความชอบธรรมหรือที่เรียกว่าวิกฤตการณ์แห่งความชอบธรรมของรัฐ นอกจากนี้ข้อดีอีกประการหนึ่งที่ เราจะได้จากการศึกษาเหตุผลของรัฐก็คือ ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ เพราะมิติทางประวัติศาสตร์ของเหตุผลของรัฐจะช่วยให้เราเห็นภาพพัฒนาการของรัฐในระยะยาวได้

ในบทที่ 4 นี้ ฮ็อนันต์ ได้แบ่งการพูดถึงกลไกของรัฐออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นการพูดถึง กลไกของรัฐ ในทัศนะมาร์กซิส ส่วนที่สองเป็นการพูดถึงกลไกของรัฐกับปัญหาความชอบธรรมและจบลงด้วยการพูดถึงรัฐกับการปฏิวัติจากเบื้องบน ในส่วนที่เกี่ยวกับกลไกของรัฐ ในทฤษฎีมาร์กซิสนั้น ฮ็อนันต์ยึดเอาความคิดของ Louis Althusser ที่แยกแยะระหว่างอำนาจรัฐกับกลไกของรัฐเป็นจุดเริ่มต้น แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าสองสิ่งนี้มีความแตกต่างกันอย่างไร และทำไมจะต้องแยกจากกันด้วย (ซึ่งฮ็อนันต์พูดไว้บ้างในหน้า 22-23) จากนั้นฮ็อนันต์ก็ผ่านเลยไปพูดถึงแนวความคิดของ Offe (1975) เกี่ยวกับการแทรกแซงของรัฐ (state intervention) ว่ามีลักษณะ 2 ด้านกล่าวคือ ด้านหนึ่งรัฐจะต้องสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆที่รุมล้อมตัวเองและสังคมให้ได้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายในของรัฐ เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆที่เผชิญอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนเหตุผลหลักที่ทำให้รัฐต้องเข้าไปแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจและสังคมก็เพราะว่า ในระบบทุนนิยมนั้น รัฐมีหน้าที่หลักอยู่ที่การสืบทอดระบบทุนนิยมให้คงอยู่สถาพร

ต่อจากนั้นฮ็อนันต์ ก็หันมาพูดถึงด้านที่เป็นรูปธรรมของกลไกของรัฐโดยอาศัยแนวความคิดจากงานของ Clark กับ Dear (1984) โดยชี้ให้เห็นว่ากลไกของรัฐนั้นหมายถึงบรรดากลไกอื่นๆในสังคมซึ่งถ้าดูเงินๆแล้วอาจเห็นว่าไม่ใช่กลไกของรัฐก็ได้ เรียกว่า "กลไกช่วยรัฐ" กลไกของรัฐเหล่านี้--กลไกของรัฐ กลไกย่อยของรัฐ และกล

ไก่อช่วยรัฐ—จะร่วมกันทำหน้าที่ที่สำคัญ 4 ประการคือ "การสร้างความสามัคคี การผลิตบูรณาการและการบริหาร"

ข้อสังเกตที่ได้จากการพูดถึงกลไกของรัฐในทฤษฎีมาร์กซิสต์ ของช็อนมันด์ ช่วงนี้มีอยู่ 2 ประการด้วยกัน ประการแรกเป็นการช่วยเสริมความเข้าใจของเราเกี่ยวกับรัฐปัจจุบันว่า การที่รัฐทุนนิยมมีหน้าที่เพิ่มมากขึ้น ก็เพราะสภาพสังคมมีการพัฒนาที่สูงฮาก สลับซับซ้อนขึ้น จึงจำเป็นต้องมีกลไกของรัฐเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ประการที่สองการเพิ่มขึ้นของกลไกของรัฐ ตามพัฒนาการของสังคมก็เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเป็นอิสระของรัฐทุนนิยมมากขึ้นด้วย เพราะกลไกของรัฐเหล่านี้จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถให้รัฐปัจจุบัน ในการเข้าไปแทรกแซงวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคมได้มากยิ่งขึ้นเพื่อจรรโลงการดำรงอยู่ของรัฐและสังคมทุนนิยม

ในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาความชอบธรรมของรัฐนั้น ประเด็นที่เป็นสาระสำคัญมีอยู่ว่า เมื่อหน้าที่หลักของรัฐคือความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่รุมล้อมรัฐอยู่ได้ในขณะเดียวกันก็สามารถขึ้นนำการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมเพื่อสืบทอดความคงอยู่ของระบบสังคม รัฐจึงจำเป็นต้องมีกลไกที่มีประสิทธิภาพเพื่อทำหน้าที่เหล่านี้หากกลไกของรัฐขาดประสิทธิภาพ จะนำไปสู่วิกฤตการณ์เกี่ยวกับประสิทธิภาพในการบริหารงานของรัฐก่อนจากนั้นก็นำไปสู่วิกฤตการณ์เกี่ยวกับความชอบธรรมของรัฐโดยรวม เพราะความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนที่มีต่อรัฐเสื่อมลง ในทางกลับกัน หากรัฐและกลไกของรัฐมีประสิทธิภาพในการทำงานสูงก็จะทำให้รัฐมีบทบาทในการแทรกแซงกิจการต่างๆ ภายในสังคมได้มากขึ้นจนอาจนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า รัฐนิยม (statism) หรือระบบทุนนิยมโดยรัฐ (state capitalism) ได้ในที่สุด

จะเห็นว่า การอธิบายความชอบธรรมของรัฐข้างต้น มีกลิ่นไอของสำนักหน้าที่นิยม (functionalism) ค่อนข้างสูง หากดูเฉินๆ จะเห็นว่าวิธีพิจารณองปัญหาไม่แตกต่างอะไรไปจากบรรดานักสังคมศาสตร์กระแสหลัก โดยเฉพาะนักรัฐศาสตร์อย่างเช่น Gabriel Almond และ G. Bingham Powell, Jr. (1966) เท่าใดนัก เพราะต่างก็เน้นที่หน้าที่ที่สำคัญที่ระบบจะต้องทำ (functional requisites) เพื่อความอยู่รอด อย่างไรก็ตามความแตกต่างระหว่างพวกมาร์กซิสต์ กับบรรดานักสังคมศาสตร์กระแสหลักน่าจะอยู่ที่ว่าพวกมาร์กซิสต์ไม่ได้หยุดอยู่ที่ความอยู่รอด หรือภาวะดุลยภาพของระบบ แต่ได้ชี้ให้เห็นลึกลงไปว่า รัฐทุนนิยมมีความจำเป็นอย่างสูงที่จะต้องสามารถสร้างความชอบธรรมให้กับความไม่เท่าเทียมกันอันเป็นธรรมชาติของระบบทุนนิยมให้ได้¹⁸ ไม่ว่าจะมีความไม่เท่าเทียมกันในด้านทรัพย์สิน หรือการแจกจ่ายสิ่งที่มีค่าอื่นๆ ในสังคมก็ตาม มิฉะนั้นจะเกิดความวุ่นวายระส่ำระสายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบรรดาผู้ที่เลิบบริษณถูกเอาวัดเอาเปรียบในสังคม และจากประเด็นนี้เองทำให้มีการนำเอาการวิเคราะห์ทางชนชั้นมาช่วย และทำให้พวกมาร์กซิสต์แตกต่างไปจากนักสังคมศาสตร์กระแสหลักทั้งหลายในแง่ที่ไม่ได้มองรัฐในฐานะที่เป็นเพียงกลไกด้านบริหารและการปกครองอย่างนักรัฐศาสตร์กระแสหลัก และนักทฤษฎีองค์การเช่น Max Weber, Herbert Simon และ James March มง

ตรงกันข้าม พวกมาร์กซิสต์มองรัฐในฐานะที่เป็นระบบของการกดขี่ครอบงำทางชนชั้น อันเป็นผลมาจากการต่อสู้ทางชนชั้นที่ยาวนาน ในประวัติศาสตร์และส่งผลให้รัฐเป็นอย่างไรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จะเห็น การศึกษาวิจัยหลักเลียง ไม่ได้ที่จะต้องศึกษา โครงสร้างภายในของรัฐควบคู่ไปด้วย และนี่เองถือเป็นจุดเด่นของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ใหม่ เพราะในอดีตที่ผ่านมา นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นมาร์กซิสต์กระแสหลักหรือแนวที่เรียกร้องให้ศึกษาวิจัย ผ่าน

ระบบสังคมที่กล่าวถึงข้างต้น ไม่ได้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างภายในหรือกลไกของรัฐเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบราชการ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Frankel, 1979 : 199-242 และ Therborn 1975 : 23-24)

ข้อคิดอีกประการหนึ่งที่ได้จากการศึกษากลไกของรัฐกับปัญหาความชอบธรรม ก็คือ ได้เห็นเป็นนัยว่ารัฐทุนนิยมก็มีผลประโยชน์ (หรือที่ชัชชนันต์เรียกว่า "เหตุผลของรัฐ") ของตัวเองที่จะต้องปกป้องรักษาเพื่อความปลอดภัยของตัวผู้บริหารรัฐ และกลไกของรัฐ และส่งผลให้รัฐสามารถกระทำการต่างๆ ได้เองมิใช่มีแต่หน้าที่คอยตอบสนองต่อแรงบีบบังคับจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็แรงบีบบังคับจากชนชั้นอื่นเนื่องมาจากความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ ดังที่พวกมาร์กซิสกระแสดั้งเดิมเชื่อ (ดูบทความที่น่าสนใจของ Miliband, 1983) หรือจากกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่พวกทุนนิยมเชื่อ ความรู้ในเรื่องผลประโยชน์ของรัฐนี้เองทำให้ชัชชนันต์นำเอางานของ Theda Skocpol (1979) เข้ามาช่วยเสริม เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าการเปลี่ยนแปลง หรือ การปฏิวัติทางสังคมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นผลมาจากความขัดแย้งทางด้านชนชั้นเสมอไป แต่อาจมาจากความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ภายในกลไกอำนาจของรัฐเองก็ได้

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชัชชนันต์เห็นด้วยกับ Skocpol ที่ว่าการปฏิวัติหรือการเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นผลมาจากการต่อสู้ระหว่างประชาชนกับรัฐหรือระหว่างผู้ถูกปกครองกับผู้ปกครองเสมอไป แต่อาจเป็นผลมาจากการต่อสู้ระหว่างผู้ปกครองด้วยกันเอง เพื่อต้องการรักษาการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าการเปลี่ยนแปลงที่มาจากเบื้องบน และจุดนี้เองที่ทำให้ชัชชนันต์หันกลับไปหางานของ Trimberger (1978) เพื่อศึกษากลไกของรัฐ กับการนำการปฏิวัติจากเบื้องบน (revolution from above)

ในทัศนะของผู้เขียนบทความนี้ (ซึ่งต่างกับทัศนะของชัชชนันต์ในหน้า 138 แต่คล้ายกับทัศนะของ Miliband, 1983) Trimberger อาจจัดได้ว่าเป็นนักทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐที่ขึ้นอยู่กับรัฐข้างที่เชื่อในความเป็นอิสระที่สมบูรณ์ของรัฐ (the absolute autonomy of the state) ซึ่งต่างกับพวกที่เชื่อในความเป็นอิสระเชิงเปรียบเทียบของรัฐอย่าง Poulantzas และคนอื่นๆ ที่กล่าวถึงข้างต้นในบทความนี้ จากความเชื่อนี้เองทำให้ Trimberger หันไปศึกษาเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศต่างๆ ที่มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สามารถทำลายล้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มคนที่เคยมีอำนาจอยู่ก่อนลงได้สำเร็จ - เช่นการเปลี่ยนแปลงในประเทศญี่ปุ่นสมัยเมจิ ในตุรกีสมัยออตโตเติร์ก ในอียิปต์สมัยนัสเซอร์และในเปรูสมัยของนายพลเวเลสโก พร้อมนำเสนอข้อถกเถียงว่า การเปลี่ยนแปลงแบบการปฏิวัติไม่จำเป็นต้องมาจากการต่อสู้เรียกร้องของชนชั้นล่างของสังคมอย่างที่นักทฤษฎีทั้งสามสามารถวิพากษ์และไม่ใช่มาร์กซิส (เช่น James C. Davis และ Ted Robert Gurr) ส่วนใหญ่เชื่อกัน แต่อาจมาจากการริเริ่มของชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองที่มีฐานอำนาจอยู่ที่การครอบครองกลไกอำนาจรัฐหรือระบบราชการนั่นเอง โดยเฉพาะข้าราชการทหารและพลเรือน ระดับสูงๆ ของประเทศ

Trimberger มีความเห็นว่า กลุ่มบุคคลที่คุมอำนาจทางการเมือง- การปกครองหรือกลไกของรัฐหรือระบบราชการนั้นสามารถเป็นตัวการในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบการปฏิวัติขึ้นได้ ไม่ใช่คอยแต่รอให้คนมีอำนาจทางเศรษฐกิจหรือมวลชนเท่านั้น เป็นผู้ดำเนินการ นอกจากนั้น ในสังคมที่การปฏิวัติจากเบื้องบนจะเกิดขึ้นได้มักเป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้นนำทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง ทำให้กลไกของรัฐมีอิสระจากชนชั้นนี้ และถ้าประกอบกับเกิดปัญหาหรือวิกฤตการณ์ภายในสังคม คณะทหารและข้าราชการพลเรือนระดับสูง ก็จะร่วมมือกัน "ปฏิวัติ" โดยใช้อุบายการ

ชาตินิยมเป็น "เหตุผลของรัฐ" ในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

ความเด่นของ Trimberger อยู่ที่สามารรถแยกความแตกต่างระหว่างอำนาจรัฐกับอำนาจของชนชั้นออกจากกันให้เห็นเด่นชัดขึ้นว่ามีแหล่งที่มาของอำนาจคนละแห่งอำนาจรัฐนี้แม้รวมศูนย์อยู่ที่กลไกของรัฐ หรือระบบราชการ ส่วนอำนาจของชนชั้นเป็นผลมาจากการเป็นเจ้าของหรือควบคุมปัจจัยการผลิต การแยกความแตกต่างของอำนาจทั้งสองนี้ออกจากกัน ชวนให้เราเข้าใจว่านโยบายหรือการดำเนินการของรัฐนั้นไม่จำเป็นจะต้องถูกควบคุมโดยผลประโยชน์ทางชนชั้นเสมอไป เพราะรัฐมีผลประโยชน์และแหล่งอำนาจของตัวเอง

แม้ว่าข้อโต้แย้งจะแสดงความชื่นชมต่อแนวความคิดของ Trimberger อย่างมากก็ตาม ถึงขนาดกล่าวไว้หลายแห่งในบทที่ 4 นี้ว่า สามารถนำมาช่วยในการวิเคราะห์รัฐและสังคมไทยได้มาก ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เรื่องบทบาทของทหารกับการเมืองไทย ไปจนถึงการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทยด้วย แต่ในความรู้ลึกของผู้เขียนบทความนี้ เห็นว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการนำการปฏิวัติจากเบื้องบนนั้น มีลักษณะที่เรียกว่า elitist orientation อย่างชัดเจน กล่าวคือเป็นแนวความคิดที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นนำชนชั้นผู้ปกครอง หรือชนชั้นสูงในสังคมอย่างมาก ซึ่งในอดีตทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ก็มีลักษณะเช่นนี้ นอกจากนั้นแนวความคิดทำนองนี้ยังมีความเหมาะสมในเชิงสังคมนิยมมากกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตย ดังที่เราได้ประสบการณ์มาแล้วจากนักทฤษฎีภาวะทันสมัย นักทฤษฎีพัฒนาการทางการเมืองและการเมืองเปรียบเทียบเมื่อสองทศวรรษที่ผ่านมา (ดู Wiarda, ed., 1985)

ส่วนแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ของรัฐ หรือสภามรัฐนั้นก็มีปัญหาในเชิงทฤษฎีมากมาย (นอกจากแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นอิสระเชิงเปรียบเทียบของรัฐ) เช่นเมื่อไรที่จะกล่าวได้ว่ารัฐมีความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ การเป็นอิสระจากชนชั้นนำทางเศรษฐกิจอย่างเด็ดขาดจะเพียงพอไหม หรือว่ารัฐจะต้องเป็นอิสระจากแรงบีบคั้นต่างๆมาจากภายนอกรัฐ หากเป็นกรณีหลัง ก็คงหาวิธีที่เป็นอิสระเช่นนี้ในโลกแห่งความเป็นจริงได้ยากลำบากมากเพราะในที่สุดแล้วรัฐต้องตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะภายในหรือภายนอกตัวเอง ซึ่งไปกว่านั้นวิธีการศึกษาที่อยู่เบื้องหลังนักทฤษฎีที่เชื่อใน ความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ของรัฐก็ไม่แตกต่างไปจากวิธีการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อบรรดานักสังคมศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบัน กล่าวคือ ยังใช้ปัจเจกชนเป็นหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์ (methodological individualism) จุดอ่อนของวิธีการศึกษานวนนี้ประการหนึ่งก็คือมองข้ามปัจจัยทางด้านโครงสร้างไป และให้ความสำคัญกับตัวบุคคลอย่างมาก ตัวอย่างเช่น Miliband (1983) ก็หันกลับไปศึกษาว่าใครเป็นผู้มีอำนาจจริงเบื้องหลังรัฐ และทำหน้าที่ในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาสำคัญต่างๆ เป็นต้นการมองปัญหาในแนวนี้ก็คล้ายกับวิธีการของนักทฤษฎีเกี่ยวกับชนชั้นนำในอดีต ไม่ว่าจะเป็น Vilfredo Pareto, Robert Michels, Gaetano Mosca และ C. Wright Mills เป็นต้น¹⁰

6.

ส่วนที่สาม ของหนังสืออันได้แก่บทที่ 5 นั้นเป็นส่วนที่ว่าด้วยรัฐไทย โดยเฉพาะและอาจถือได้ว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญที่สุดของหนังสือ เพราะข้อโต้แย้งข้อนี้ที่ประมาทหนึ่งในสาม (ราว 80 หน้า) ให้กับการวิเคราะห์รัฐ

ไทยภายใต้กรอบทฤษฎีที่เรียกว่า "ไตรลักษณ์รัฐ" และเพื่อให้สอดคล้องกับประเพณีที่นิยมถือปฏิบัติกันทั้งในวงวิชาการไทยและสากล กล่าวคือ ก่อนที่จะเสนอ "ทฤษฎี" ที่ตัวเองเห็นดีเห็นงามด้วยก็ต้องล้มล้าง "ทฤษฎี" ที่มีมาก่อนหน้าว่ามีข้อบกพร่องอย่างไรบ้าง โดยชัชวาลย์ก็นำเสนอข้อบกพร่องที่ทำทฤษฎีมากกว่าการศึกษาวิจัยและสังคมไทยเท่าที่ผ่านมาก่อนหน้า "ทฤษฎี" ไตรลักษณ์รัฐ ของเขา) ไม่ "สามารถฉายภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมไทยให้เห็นอย่างชัดเจนได้" ทั้งนี้ก็เพราะว่า "ยังไม่มีการศึกษาวิจัยกับสังคมไทยอย่างเป็นระบบ" (หน้า 145) และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่าการศึกษาวิจัยและสังคมไทยในอดีตให้ความสำคัญหรือให้ความสำคัญกับสังคมมากกว่ารัฐไม่ว่าจะเป็นงานศึกษาของพวกมาร์กซิสทางการอย่างงานของ อวิญญู พรหมชมพู (2522) งานของ "สำนัก" จัตวาทินส์ นาคสุภา ที่ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย งานของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองไทย อย่างไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ (2529) หรืองานของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวอเมริกันอย่าง ปีเตอร์ เบล (2529)

แม้ว่าข้อวิพากษ์วิจารณ์ของชัชวาลย์ ที่มีต่อ "สำนัก" เหล่านี้บางส่วนจะน่ารับฟัง เช่น การตั้งข้อสังเกตว่า งานของสำนักจัตวาทินส์ มีลักษณะการตีความ (generalization) ค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับแนวความคิดที่เรียกว่า "ระบบเศรษฐกิจไทย" ซึ่งสำหรับชัชวาลย์แล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. 2394-2453) ยังไม่อาจถือได้ว่า ระบบเศรษฐกิจไทยมีลักษณะทั่วไปสูงถึงขนาดจะสามารถเรียกรวมๆ กันได้ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจไทย จะมีก็แต่ระบบเศรษฐกิจย่อยมากมาย เช่น ระบบเศรษฐกิจมณฑล แต่ในทัศนะของผู้เขียนบทความนี้มีความรู้สึกว่าเป็นเป้าหมายหลักจริงๆ ที่ชัชวาลย์ต้องการจะตั้งอยู่ที่ วิธีการหาความรู้แบบมาร์กซิสมากกว่า และด้วยเหตุนี้ ทำให้ชัชวาลย์มองข้ามข้อเท็จจริงที่สำคัญ ไปอย่างน่าเสียดายหลายประการ เช่น การวิจารณ์กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองไทย โดยถือเอางานของไกรศักดิ์ เป็นตัวแทนของกลุ่ม อันนี้คืออกจะ ไม่ค่อยยุติธรรมเท่าใดนักเพราะหลายคนในกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง อาจไม่เห็นด้วยกับคารวิเคราะห์ของไกรศักดิ์

แต่ที่น่าแปลกไปกว่านั้นก็คือว่า ชัชวาลย์มีความตั้งอกตั้งใจโจมตีพวกมาร์กซิสดั้งเดิม อย่างมากเป็นพิเศษ ทั้งในงานเขียนและงานเขียนก่อนหน้า (ดูชัชวาลย์, 2519) โดยที่ทักตัวเองง่ายๆ ว่า แนวความคิดของพวกมาร์กซิสดั้งเดิมเป็นตัวแทนของวิธีการหาความรู้แบบมาร์กซิส ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ววิธีการหาความรู้แบบมาร์กซิสในปัจจุบันได้พัฒนาไปมากและแนวทางของพวกมาร์กซิสดั้งเดิมก็ไม่เป็นที่ยอมรับกัน ในหมู่นักทฤษฎีมาร์กซิสปัจจุบัน ท่าทีของชัชวาลย์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นทัศนะส่วนตัวที่ต่อต้านวิธีการศึกษา-วิธีการหาความรู้แบบมาร์กซิสอย่างเด่นชัด เพราะเท่ากับเป็นการปฏิเสธที่จะนำเอาพัฒนาการของการศึกษาแนวนี้ ในช่วงหลังๆ มาร่วมพิจารณา โดยทำเป็นว่ามาร์กซิสมีเพียงแนวเดียว คือ แนวของพวก Orthodox Marxism ความรู้สึกต่อต้านวิธีการหาความรู้แบบมาร์กซิสยิ่งเห็นได้ชัดขึ้นในงานที่มีชื่อว่า ศึกษากับพัฒนาการของสังคมไทย (ดูรายละเอียดใน Chairat, 1985:156-161) เมื่อชัชวาลย์ไปทักท้วงเอางานของ Marx ที่เขียนเป็น "ความนำ" (the 1859 Preface) ในหนังสือ A Contribution to the Critique of Political Economy ว่าเป็นตัวแทนความคิดของ Marx ทั้งๆ ที่งานชิ้นนี้เป็นงานที่มีลักษณะย้อนที่ สุดและในหมู่มาร์กซิสแล้ว เห็นว่าต้องศึกษาควบคู่กับงานชิ้นอื่นๆ ของ Marx ด้วยจึงจะได้ภาพรวมเกี่ยวกับแนวความคิดและวิธีการหาความรู้แบบนี้ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Hobsbawm, 1984 : 39-50)

หลังจากที่ปรับที่ปรับทางเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชัชวาลย์ก็นำเสนอแนววิเคราะห์ของตัวเองที่เรียกว่า "ไตรลักษณ์รัฐ" เพื่อใช้เป็นกรอบวิเคราะห์รัฐไทย ในปัจจุบัน ชัชวาลย์เสนอว่า รัฐไทยควรได้รับการศึกษาในฐานะที่เป็น

"รัฐที่มีรูปแบบพิเศษ" ทำนองเดียวกับที่ Poulantzas ศึกษารัฐมาร์กซิสของอิตาลีซึ่งมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวแตกต่างไปจากรัฐอำนาจนิยมอื่นๆ (ดูหน้า 100-103 และ 156) บุคลิกหนึ่ง ซึ่งฮอนันต์เห็นว่ารัฐไทยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากรัฐอื่น อย่างน้อยที่สุดก็ในแง่ที่ไทยมีสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากสถาบันพระมหากษัตริย์ของสังคมอื่น และไทยไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของใคร ทำให้โครงสร้างส่วนบนของไทยมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องและยาวนาน ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่วิวัฒนาการมาจากรอบนอกเป็นสำคัญ (ข้อถกเถียงนี้ไม่ต่างจากข้อถกเถียงของฮอนันต์เมื่อปี 2519) ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องมีการอภิปรายเฉพาะมาศึกษาวิจัยรัฐไทย

ต่อมาในเอกสารประกอบการปาฐกถาในโครงการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสสมโภช 60 ปีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภาส ได้หัวข้อที่ชื่อว่า "ทฤษฎีระบบการเมืองไทย : กรอบการวิเคราะห์ไตรลักษณ์รัฐ" (2530 ข : 29) ฮอนันต์กลับขัดแย้งกับตัวเองโดยนำเสนอว่า กรอบไตรลักษณ์รัฐของตนเป็นกรอบสากลที่สามารถนำไปวิเคราะห์สังคมของประเทศเกษตรกรรม และกึ่งอุตสาหกรรมอื่นๆ ได้

ส่วนสาระสำคัญหรือหัวใจของกรอบทฤษฎีไตรลักษณ์รัฐของฮอนันต์ อยู่ที่การเน้นภารกิจ 3 ด้านของรัฐไทย (หรือที่ฮอนันต์เรียกว่า "เหตุผลของรัฐ") อันประกอบไปด้วยมิติทางด้านความมั่นคง การพัฒนาและประชาธิปไตย และรัฐที่มีความสามารถจะต้องประสานภารกิจทั้ง 3 ด้านนี้ให้ได้อย่างเหมาะสม คือ ได้คุณภาพ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง พื้นฐานทางทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลังแนวความคิดเกี่ยวกับไตรลักษณ์รัฐ หรือญาณวิทยาของฮอนันต์ก็คือ ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (structural-functionalism) ที่เคยลือลั่นมาแล้วในอดีตนั่นเอง กล่าวคือฮอนันต์เห็นว่ารัฐไทย (และรัฐของสังคมอื่นๆ ด้วย) ที่สามารถอยู่รอดมาได้ถึงปัจจุบัน เพราะสามารถปฏิบัติหรือปรับเปลี่ยน "หน้าที่" (จะเรียกว่า "ภารกิจ" หรือ "เหตุผลของรัฐ" ก็ตาม) ที่สำคัญ 3 ประการข้างต้นได้ (ภาษาวิชาการเรียกว่า functional requisites) คือสามารถประสานหรือคล้อยหน้าที่ทั้ง 3 ด้านนี้ได้ อย่างเหมาะสม และรัฐก็อยู่รอดปลอดภัยมา ประการต่อมา หน้าที่ที่สำคัญทั้ง 3 ด้านของรัฐนี้ จะต้องมีการปฏิรูปหรือโครงสร้างที่เป็นรูปธรรมเฉพาะมารองรับ ดังภาพ :

หน้าที่-โครงสร้างของไตรลักษณ์รัฐ

หน้าที่ (ภารกิจ, เหตุผลของรัฐ)

- ความมั่นคง
- การพัฒนา
- ประชาธิปไตย

โครงสร้าง/กลไกของรัฐ

- กลไกด้านการใช้กำลังบังคับ เช่น กองทัพ ตำรวจ
- กลไกอื่นๆ ที่ทำหน้าที่ "พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม"
- กลไกที่เลือกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา ปรับปรุงจากหน้า 167

ฮอนันต์เพิ่มเติมว่า ภารกิจทั้ง 3 ด้านของรัฐนี้ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันชนิดที่แยกกันไม่ออก "แต่ละด้านต่างขับเคลื่อนซึ่งกันและกันและเคลื่อนไคล (sic) ไปพร้อมๆ กันในบางสถานการณ์หนึ่งๆ อาจเป็นด้านหลัก ส่วนมิติ

อื่นเป็นด้านรอง แต่มิติด้านรองก็ยังดำรงอยู่ได้ มิได้ถูกขจัดออกไปหรือบดบังโดยสิ้นเชิง " (หน้า 157) จะเห็นเวลาวิเคราะห์ก็ต้องดูว่า รัฐนั้นมีสมรรถนะในการปฏิบัติภารกิจแต่ละด้านได้ผลมาน้อยเพียงใด ส่วนผลลัพธ์ของความมีสมรรถนะของรัฐก็คือ รัฐสามารถสร้างคุณภาพให้เกิดขึ้นในสังคม--คือ มีความสงบเรียบร้อย ไม่วุ่นวาย นั่นเอง

จะเห็นว่าการพูดถึงสมรรถนะของรัฐในการปรับเปลี่ยนหรือประสาหมิติ 3 ด้านของรัฐก็ไม่ต่างไปจากการวิเคราะห์เกี่ยวกับความสามารถของระบบการเมือง (the capability of the political system) ของ Almond กับ Powell, Jr. (1966) หรือการพูดถึงความอึดของของรัฐ ก็ไม่ต่างไปจากความคิดเกี่ยวกับระบบการเมืองของ David Easton ที่มองระบบในฐานะสิ่งมีชีวิตในอดีตเท่าใดนัก นอกจากนี้การที่เสนอว่ามิติต่างๆด้านนั้น แม้บางครั้งจะไม่ได้เป็นมิติตหลักแต่ก็มีได้ เลื่อมสลายหายไปในแต่สามารถดำรงอยู่ได้ในฐานะที่เป็นมิติด้านรอง นอกจากจะชวนให้สงสัยว่าเป็นจริงเพียงใดแล้ว (เช่น ในยุคเผด็จการทหารของไทย มิติประชาธิปไตยไม่อาจถือว่าเป็นด้านรองแต่ถูกลบ

หาย ไปเลย) ก็ยังมีลักษณะคล้ายกับข้อตกลงของพวกพหุนิยมที่มีความเชื่อว่าการต่อสู้ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในสังคม ไม่ได้ทำให้กลุ่มที่นำข้อดีของตลาดหรือหมกหมักทางการเมืองลงอย่างสิ้นเชิง ตรงกันข้ามเพียงแต่ทำให้กลุ่มอ่อนกำลังลงเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะพวกพหุนิยมมีความเชื่อว่า ความขัดแย้งต่างๆ ในสังคมเป็นความขัดแย้งที่สามารถประนีประนอมต่อรองกันได้ ในทำนองเดียวกัน ชัยอนันต์มีความเห็นว่า มิติทั้ง 3 ด้านของรัฐ มีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน แม้ว่าบางครั้งจะเกิดความขัดแย้งกันขึ้นแต่ก็เป็นความขัดแย้งที่สามารถประนีประนอมต่อรองกันได้ นับเป็นทัศนะที่ดี (แต่ค่อนข้างแปลก) ที่มีต่อความขัดแย้งที่นิยมยึดถือกันในหมู่นักสังคมศาสตร์กระแสหลัก²⁰

ส่วนที่เหลือของบทที่ 5 เป็นเพียงความพยายามของชัยอนันต์ ที่จะแสดงให้เห็นถึง "ลักษณะพิเศษ" หรือ "ลักษณะเฉพาะ" ของรัฐไทย อันทำให้รัฐไทยมีลักษณะที่เรียกว่า รัฐสภกรรม คือ รัฐอยู่เหนือสังคม โดยชัยอนันต์ย้อนกลับไปดูวิวัฒนาการของรัฐไทยก่อนปี พ.ศ. 2504 และชี้ให้เห็นว่าก่อนยุคการพัฒนามันเหตุผลของรัฐไทยที่ทำให้รัฐมีความเข้มแข็งกว่าสังคม คือมิติด้านความมั่นคง ส่วนสาเหตุที่ทำให้รัฐไทยสามารถประนีประนอมต่อรองกันเป็นเหตุผลหลักของรัฐก็เพราะว่า ในยุคนั้นไม่มีชนชั้นนายทุนที่เข้มแข็งพอที่จะมาท้าทายอำนาจรัฐ เพราะชนชั้นนายทุนในสังคมไทยพัฒนาขึ้นมาจากชาวจีนอพยพ ซึ่งสร้างฐานะขึ้นมาโดยอาศัยชนชั้นปกครองเป็นเกราะประคองกับการดำเนินนโยบายของชนชั้นปกครองไทย ในการผสมผสานกลมกลืนคนจีนให้เป็นคนไทย ในรูปของการใช้นามสกุล หรือการทำให้เป็นขุนนาง ทำให้ชนชั้นนายทุนไทย ไม่อยู่ในวิสัยที่จะท้าทายอำนาจรัฐได้ ยิ่งไปกว่านั้นอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคม ในยุคนั้น ทำให้รัฐไทยสามารถสร้างความชอบธรรมให้กับตัวเองด้วยการอ้างความมั่นคงปลอดภัยจากภัยคุกคามจากต่างชาติ เป็นเหตุผลหลัก และอันตรายจากต่างชาตินี้เองทำให้ชนชั้นปกครองไทยหันมาสร้างพันธมิตรกับคนจีนในประเทศ และมองการขยายตัวของชนชั้นนายทุนจีนในไทยว่า ไม่เป็นการท้าทายอำนาจของตน

เมื่อเป็นเช่นนี้ พลังที่จะท้าทายอำนาจรัฐในสังคมไทย จึงไม่ใช่พลังที่มาจากระบบเศรษฐกิจ (ชนชั้นนายทุน) ดังในสังคมตะวันตก แต่กลับเป็นพลังภายในของกลไกรัฐเอง กล่าวคือเป็นการเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบนเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบรรดาข้าราชการ ซึ่งเป็นกลุ่มพลังกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอันเนื่องมาจากการปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเกิดขึ้นของพลังอำนาจกลุ่มใหม่ในสังคมไทย ประกอบกับการเพิ่มขยายของอุดมการณ์ประชาธิปไตย การเกิดของหนังสือพิมพ์ การใช้กำลังตัวของราชสำนัก และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ถึงขนาดมีการปลดข้าราชการบางส่วนออกในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้คนทั่วไปเริ่มตระหนักว่า พระมหากษัตริย์ "ไม่ใช่เทวดา" (ดูหน้า 183 และเชิงอรรถที่ 44) เพราะไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ที่รุมล้อมสังคมไทยในขณะนั้นได้ ทำให้เห็นถึงความด้อยสมรรถนะของรัฐบาล และในที่สุดก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475

อย่างไรก็ตาม ชัยอนันต์สรุปว่า (หน้า 186-187) ถึงแม้ว่ารัฐไทยในอดีต ตั้งแต่ปี 2411 ถึง 2504 จะมีลักษณะที่เรียกว่า เหนือสังคมก็ตาม แต่ก็ยังถือไม่ได้ว่าเป็น สภกรรมรัฐ เพราะขอบเขตอำนาจและบทบาทยังมีจำกัดอยู่เพียงมิติด้านความมั่นคง การรักษาเสถียรภาพ มากกว่าการเข้าไปมีบทบาทขึ้นาเพื่อเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ต่อมาเมื่อหลังปี พ.ศ. 2504 ซึ่งสังคมไทยเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาทำให้รัฐไทยมีบทบาทกว้างขวางเพิ่มมากขึ้น เพราะสามารถผนวกเอามิติทางด้านการพัฒนาและประชาธิปไตยเข้ามาเป็น "เหตุผล" อันใหม่ในการสร้างความชอบธรรมให้กับการดำรงอยู่ของรัฐจึงถือว่ารัฐไทยเป็นสภกรรมรัฐ เพราะมีความสามารถในการปรับ

เปลี่ยนเหตุผลของรัฐและกลไกต่างๆ เพื่อเผชิญหน้ากับสภาพการทั้งภายในและภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป

และจุดนี้เองคือที่มาของแนวความคิดเรื่องไตรลักษณ์รัฐของชัชอนันต์²¹ กล่าวคือ ในทัศนะของชัชอนันต์รัฐไทยหลังปี พ.ศ. 2504 มีลักษณะเป็น ไตรลักษณ์รัฐ และถือได้ว่าเป็นสภามรัฐด้วย เพราะรัฐไทยสามารถประสานเหตุผลที่แยกกันไม่ออกทั้ง 3 ด้านเข้าด้วยกันได้อย่างเหมาะสม ในด้านของความมั่นคงแสดงออกให้เห็นอย่างเห็นรูปธรรมที่เด่นชัดในด้านการพัฒนาการของรัฐบาลการใช้กำลังบังคับ โดยเฉพาะกองทัพ และตำรวจ นอกจากนี้มิติทางด้านความมั่นคงของรัฐไทยยังมีมิติทางประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องและยาวนานมารองรับ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้โครงสร้างทางด้านนี้ของรัฐมีพัฒนาการและอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าโครงสร้างด้านอื่นๆของรัฐ อย่างไรก็ตาม มิติทางด้านความมั่นคงของรัฐไทย ได้รับการปรับเปลี่ยนครั้งใหม่อีกครั้งหนึ่ง (นอกจากการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5) คือ เมื่อเริ่มเข้าสู่ยุคการต่อต้านผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังปี พ.ศ. 2492 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์สามารถยึดอำนาจในประเทศจีนได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้รัฐไทยต้องให้ความสำคัญกับมิติทางด้านความมั่นคงอีกครั้งหนึ่ง จนแปรสภาพไปเป็นรัฐเผด็จการทหารหรือที่ชัชอนันต์เรียกว่า รัฐราชการ-อำนาจนิยม ด้วยความช่วยเหลือสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีนโยบายต่อต้านการแพร่ขยายของอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ การหันมาเน้นมิติด้านความมั่นคงในครั้งนี้มีผลให้มิติทางด้านประชาธิปไตยลดความสำคัญลงอย่างสิ้นเชิง

ส่วนมิติทางด้านการพัฒนา ก็เป็นผลมาจากการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนของรัฐบาลสหรัฐฯ เช่นเดียวกับมิติทางด้านความมั่นคง และเป็นมิติที่สอดคล้องประสานกับมิติความมั่นคงเป็นอย่างดี กล่าวคือเป้าหมายหลักของการให้ความช่วยเหลือในด้านการพัฒนาของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อประเทศไทย ก็เพื่อต่อต้านการแทรกแซงของลัทธิคอมมิวนิสต์ซึ่งไปกว่านั้น มิติทางด้านพัฒนายังดูมีภาษีดีกว่าในแง่ที่เป็นเหตุผลใหม่ของรัฐที่ดูจะมีพลังมากกว่าในการเอื้ออำนาจให้รัฐไทยขยายขอบวงอำนาจของตนออกไปล้อมสังคมนได้กว้างขวางกว่าเดิมภายใต้ข้ออ้างของ "การเร่งรัดพัฒนาประเทศ" ในขณะที่ตัวกันการเน้นมิติทางด้านการพัฒนา สามารถลดบทบาทของมิติประชาธิปไตยลงอย่างได้ผล เพราะเป็นมิติที่ดูเหมือนว่าไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง (non-political) คือไม่มีลักษณะที่โยงบอถึงสัญลักษณ์หรือกิจกรรมที่เป็น "การเมือง" แต่ไม่ได้หมายความว่าปลอดจากเรื่องของ "การเมือง" (apolitical) ทำให้รัฐไทยมีความชอบธรรมมากขึ้นในการขยายตัวแทรกแซงเข้าไปในบริบทของเศรษฐกิจ และสังคม

ส่วนมิติทางด้านประชาธิปไตยโดยหันมามีไม่ค่อยสอดคล้องประสานกับ 2 มิติข้างต้นเท่าใดนัก เพราะเป็นมิติที่พยายามจะล้อมหรือจำกัดวงของรัฐมากกว่าและมีผลในด้านต่อต้านกีดกันสถาบัน และพลังหลักๆ ที่มีอำนาจในสังคมไทยไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมไทยมีพัฒนาการมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดชนชั้นกลางและชนชั้นนำทางด้านเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น และบุคคลเหล่านี้มีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นด้วย ประกอบกับปัญหาการคุกคามของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ คลี่คลายลง และผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่สร้างความไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทยเพิ่มมากขึ้น ทำให้รัฐไทยต้องหันามุมิตติทางด้านพัฒนาย้ายไปกับมิติประชาธิปไตยโดยมากกว่ามิติทางด้านความมั่นคงแต่เนื่องจากประชาธิปไตยในสังคมไทยวิเริ่มจากข้าราชการตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 ทำให้ประชาธิปไตยที่พัฒนามันในสังคมไทยเป็นประชาธิปไตยของข้าราชการมากกว่าประชาธิปไตยของภาคเอกชนดังที่พบเห็นในสังคมตะวันตกและประเด็นนี้เองที่ชัชอนันต์ให้ความสำคัญอย่างมาก โดยเรียกว่าเป็นลักษณะ "ทวิภาวะ" ของการเมืองไทยคือมีประชาธิปไตย 2 แบบ

ดำรงอยู่ควบคู่กันไป ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยแบบข้าราชการ และประชาธิปไตยแบบเปิดต้นเป็นผลมาจากการขยายของลัทธิอนุรักษนิยมราชการและส่งผลในเชิงบูรณาการ คือรูปแบบประชาธิปไตยครึ่งใบอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การให้บรรณาธิบายเกี่ยวกับ "สภาวะกึ่งประชาธิปไตย" ของการเมืองไทยข้างต้นนับว่าน่าสนใจมาก เพราะเท่ากับเป็นการนำเสนอข้อถกเถียงว่า การคงอยู่ของระบอบรัฐสภาไทยในปัจจุบันนับเป็น เรื่องของโครงสร้างมากกว่า กล่าวคือเป็นความจำเป็นของรัฐไทยในการปรับเปลี่ยนเหตุผลของคนใหม่ เพื่อให้สามารถเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป หากใช่เป็นเพราะบุคคลิกภาพและความสามารถส่วนตัวของนายกเปรมดังที่นิยมเชื่อกันในปัจจุบันนี้ (ดูตัวอย่างความเชื่อนี้ได้ในงานของ Kraoel, 1984 : 246-252) และเสถียรภาพของสภาวะกึ่งประชาธิปไตยนี้มิได้หมายความว่า จะพัฒนาไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ในที่สุด (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชัยอนันต์, 2531)

7.

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น เราคงจะไม่ปฏิเสธถึงคุณค่าของงานชิ้นล่าสุดของศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่มีต่อวงวิชาการแคบๆ ของไทยเรา แม้ว่าผู้เขียนบทความนี้ จะได้วิพากษ์วิจารณ์งานดังกล่าว ในแง่มุมต่างๆ แต่ก็กระทำให้ด้วยความปรารถนาจะเห็นความก้าวหน้าทางวิชาการ เป็นสำคัญ และในวงวิชาการนั้นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดวิธีการหนึ่งในการสร้างความก้าวหน้าก็คือการวิพากษ์วิจารณ์ โดยผู้เขียนแอบตั้งความหวังใจส่วนบุคคลเพียงว่า สักวันหนึ่งข้างหน้าวงวิชาการสังคมศาสตร์ของไทยเราคงจะเข้มแข็งและแข็งแกร่งพอที่จะขยายขอบวงอำนาจออกไปล้อมรัฐและสังคมไทยเราได้บ้าง มิใช่จะมีแต่ถูกล้อมดังที่เป็นอยู่

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนใคร่ขอจบความนี้ด้วยการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบกับชื่อของบทความ กล่าวคือแม้ว่างานเรื่องรัฐของชัยอนันต์ จะเปรียบได้กับการออกเดินทางครั้งใหม่ของนักรัฐศาสตร์ไทยแต่กว่าตัวผู้นำทาง และยานพาหนะที่ใช้ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานที่สำคัญ ดังนั้นเราจึงยังมีอาจหวังได้มากกว่าการเดินทางครั้งใหม่นี้จะนำเราไปได้ไกลกว่าการเดินทางครั้งก่อนๆ มิหนำซ้ำต้องถึงเป้าหมายหลักที่ตั้งไว้และต้องการไปให้ถึง--คือการสร้างทฤษฎีที่สามารถวิเคราะห์สังคมไทย ได้ทั้งหมด แต่อย่างน้อยที่สุดเราคงต้องยอมรับในความกล้าหาญของชัยอนันต์ที่ได้บากบั้นเดินทางครั้งแล้วครั้งเล่า โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย หรือย่อท้อ การกระทำเช่นนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่บรรดานักเดินทางรุ่นเยาว์ของเราสืบไป

ยิ่งไปกว่านั้น ความพยายามของชัยอนันต์ คงช่วย "รักษาหน้า" ให้บรรดานักรัฐศาสตร์ไทยเรา ได้บ้างไม่มากนักน้อย เพราะในขณะที่รัฐปัจจุบันของเราสามารถขยายขอบวงอำนาจออกไปได้เรื่อยๆ อย่างไม่มีที่ท่าว่าจะหยุดยั้งพร้อมๆ กับการรวมศูนย์อำนาจมากขึ้น และการลดทอนคุณค่า-ศักดิ์ศรีความเป็น "มนุษย์" ของเราลงไปในเรื่อยๆ แต่ทฤษฎีหรือองค์ความรู้เกี่ยวกับรัฐของเรากลับอับจนลงไม่สามารถแม้แต่จะทำความเข้าใจกับการขยายตัว-ขยายอำนาจของรัฐโดย ไม่ต้องกล่าวถึงความพยายามที่จะสะกิดกั๊กหรือต่อต้านการขยายอำนาจนี้ เพราะฉะนั้นถึงอำนาจรัฐมีมากขึ้นเท่าใด ก็ดูเหมือนว่าทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐจะอ่อนกำลังลงเท่านั้น และนี่อาจถือได้ว่าเป็นโศกนาฏกรรมอันหนึ่งของนักรัฐศาสตร์ ยิ่งนักรัฐศาสตร์ของไทยเราคุ้นเคยกับการยืนอยู่ข้างอำนาจรัฐโดยกระทำตัวเป็นเสมือนเครื่องมือที่สร้างความสะดวกสบายให้กับอำนาจรัฐมากกว่าการวิพากษ์วิจารณ์แห่งอำนาจนี้ คงอีกนานกว่าความหวังของผู้เขียนที่จะเห็นวงวิชาการไทยเราออกไปล้อมรัฐจะเป็นจริงขึ้นมาหรือดังที่ Michel Foucault ได้กล่าวไว้อย่างน่ารับฟัง (ดู Dreyfus

and Rabinow, 1982 :216) ว่า :

"บางทีเป้าหมาย (ของปรัชญาในปัจจุบัน) ไม่ใช่ความพยายามที่จะค้นหาว่า เราเป็นอะไร แต่อยู่ที่การปฏิเสธสิ่งที่เราเป็นอยู่มากกว่า (เพราะในที่สุดแล้ว สิ่งที่เราเป็นอยู่ก็คือ ภาพสะท้อนโครงสร้างอำนาจในสังคมนั่นเอง)... ฉะนั้นปัญหาของเราในปัจจุบัน จึงไม่ได้อยู่ที่การปลดปล่อยตัวเราเองจากอำนาจรัฐและสถาบันที่มีอำนาจในสังคม แต่กลับอยู่ที่การปลดปล่อยตัวเราเองจากทั้ง รัฐและตัวตนของเราที่รัฐเป็นผู้สร้างและหยิบยื่นให้กับเรา เราจะต้องสร้างตัวตนของเราขึ้นมาใหม่ โดยการปฏิเสธตัวตนที่รัฐสมัยใหม่หยิบยื่นให้เราเป็นเวลาหลายศตวรรษมาแล้วให้จงได้"

(ข้อความในวงเล็บและตัวเน้นที่ขีดเส้นใต้เป็นของผู้เขียนบทความ)

เชิงอรรถ

1 ในแง่ของญาณวิทยา (Epistemology) วิธีการหาความรู้แบบประจักษ์นิยม และปฏิฐานนิยมเชิงตรรก ไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก เพราะต่างก็มีความเชื่อพื้นฐานเหมือนกันว่า แหล่งที่มาของความรู้ของมนุษย์อยู่ที่โลกของวัตถุ (the realm of objects) ที่มนุษย์สามารถจับต้องหรือรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 และการรับรู้จากวัตถุนั้นจะก่อตัวขึ้นเป็นประสบการณ์ของมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พวกนี้มีความเชื่อว่า ประสบการณ์ อันได้มาจากโลกของวัตถุ เป็นแหล่งที่มาเพียงแหล่งเดียวของความรู้ หากปราศจากประสบการณ์ มนุษย์ก็ไม่สามารถรับรู้อะไรได้เลย แต่ไม่ใช่ว่านักประจักษ์นิยมและนักปฏิฐานนิยมจะเห็นเช่นนี้หมด บางคนอย่างเช่น Immanuel Kant เห็นว่าอาจมีความรู้ก่อนประสบการณ์หรือที่เรียกว่า a priori

จริงๆแล้วพวกปฏิฐานนิยมเชิงตรรก เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางปัญญา ที่ฉีกแนวมาจากพวกประจักษ์นิยม มีชื่อเรียกและแนวความคิดต่างกันไป ชื่อที่ใช้มีตั้งแต่ Logical Atomism, Logical Empiricism, Neo-positivism และ Physicalism ส่วนตัวแทนของขบวนการนี้ ที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป คือกลุ่มที่เรียกว่า The Vienna Circle พวกปฏิฐานนิยมเชิงตรรก มีความเชื่อว่า ไม่เพราะแต่ความรู้เท่านั้น ความหมาย (meaning) ต่างๆที่มนุษย์เราเข้าใจกันก็มาจากประสบการณ์เช่นกัน นอกจากนี้ พวกปฏิฐานนิยมเชิงตรรก ยังมีความเชื่อว่าการนำเสนอความรู้-ความหมาย หรือประสบการณ์ของมนุษย์ที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้น สามารถกระทำผ่านทางภาษา และนั่นบางครั้งพวกนี้อาจมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า Semantic Empiricism (ดู Kaplan, 1964 :36-46) กล่าวคือ พวกปฏิฐานนิยมเชิงตรรก มีความเชื่อว่าภาษาจะเป็นตัวเชื่อมโลกของวัตถุกับประสบการณ์ของมนุษย์เข้าด้วยกัน ดังนั้นภาษาที่ใช้จึงต้องเป็นภาษาที่สามารถพิสูจน์ และวัดเชิงปริมาณได้ --คือสามารถอ้างอิงถึงโลกของวัตถุได้ (empirical referent)

เมื่อเป็นเช่นนี้สำหรับพวกปฏิฐานนิยมเชิงตรรกแล้ว ถ้าเรื่องใดที่เราไม่มีประสบการณ์ก็พูดไม่ได้ เพราะถึงพูดออกมาก็ไม่มีความหมาย (meaningless) เหตุที่ไม่มีความหมายเพราะไม่มีพื้นฐานหลักฐานหรือโลกของวัตถุมารองรับ และนั่นก่อนที่เราจะรู้ว่าต้องมีสิ่งนั้นๆ อยู่ก่อน ภาษาจึงไม่ใช่เครื่องมือของการสื่อสารเท่านั้น แต่เป็นภาพสะท้อนโลกแห่งความเป็นจริง

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการหาความรู้แนวนี้ได้จาก Ayer (1963), Jangam (1978), Joergensen (1951), Kaplan (1964), Kraft (1969), และ Nagel (1961).

2 ดูตัวอย่างใน Bernstein (1978), Capra (1983), Dallmayr and McCarthy (eds., 1977), Garfinkel (1981), Habermas (1972), Jennings (1983), Rabinow and Sullivan (eds., 1979), Shapiro (1982), และ Skinner (ed., 1985).

3 ดูตัวอย่างใน Foucault (1965), (1979), (1980a) และ (1980b).

4 สำหรับผู้ที่สนใจเกี่ยวกับพัฒนาการของการศึกษารัฐศาสตร์อเมริกัน โปรดดูงานของ Somit and Tanenhaus (1964 และ 1967) งานของ David Ricci (1984) ก็ให้ภาพเกี่ยวกับพัฒนาการของการศึกษารัฐศาสตร์อเมริกันได้ค่อนข้างน่าสนใจ.

5 ดูเชิงอรรถที่ 2 และ 6.

6 ดูตัวอย่างงานของ Edelman (1985), Shapiro (1984, 1986) และ ฮัทธวีน (2528).

7 ก่อนหน้างานเหล่านี้ก็มีงานของ Bosanquet, Philosophical Theory of the state, ของ Hobhouse, Metaphysical Theory of the State, และของ Mary Follett, The New State เป็นต้น (ดู Wolfe, 1977 : XI) Wolfe (p.XII) ได้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ความคลาดค่าของการศึกษาเรื่องรัฐ อาจดูได้จากงานของ MacIver เลงกล่าวคือในปี 1947 MacIver ได้ปรับปรุงงานของเขา และตีพิมพ์ภายใต้ชื่อใหม่ว่า The Web of Government นับเป็นการทำให้คำ 2 คำที่มีความหมายไม่เหมือนกัน - คือ state กับ government ให้มีความหมายเหมือนกัน และทำให้การศึกษารัฐศาสตร์ เปลี่ยนจากการศึกษาเรื่องรัฐมาศึกษาเรื่องรัฐบาลแทน

8 ความล้มเหลวของการศึกษาสังคมศาสตร์ในประเทศไทย ในแง่ที่ไม่สามารถให้คำตอบกับปัญหาต่างๆ ที่รุมล้อมสังคมไทยเราอยู่ในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในงานของคณะนักสังคมศาสตร์ไทย ที่มีชื่อว่า วิกฤตทางปัญญา (2530) ในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐศาสตร์อเมริกัน ดู Nelson (1979 : 267-275).

9 ผู้เขียนบทความนี้ ใช้ฉบับโรเนียวเรียบเล่มเป็นหลักในการวิจารณ์ ไม่ใช่ฉบับของสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

10 ในหมู่ของพวกที่ไม่ใช่มาร์กซิส Alan Wolfe (1977 : IX-XII) ให้ทัศนะว่า มีอยู่อย่างน้อย 4 พวกด้วยกันที่พูดถึงรัฐ คือพวกอนาธิปไตย พวกอนุรักษนิยม พวกเสรีนิยม และพวกพหุนิยม

11 คู่มือหน้า 104-116 โดยเฉพาะหน้า 110-112 ควรกล่าวไว้ด้วยว่า ในหน้า 100-103 ชัยอนันต์ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง รัฐอำนาจนิยมในประเทศโลกที่สาม กับรัฐพาร์สซิสในสังคมตะวันตก โดยแปล-เก็บความจากงานของ Thomas (1984 : 106-109)

ส่วนความคล้ายคลึงที่น่าสนใจระหว่างรัฐอำนาจนิยมกับรัฐราชการ-อำนาจนิยมอยู่ที่ว่า ต่างก็เป็นรัฐที่จำกัดสิทธิเสรีภาพและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเคลื่อนไหวที่ต่อต้าน หรือขัดขวาง การพัฒนาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ความคล้ายคลึงกันอีกประการหนึ่ง ของรัฐอำนาจนิยมทั้ง 2 แบบนี้ก็คือ ต่างก็เป็นผลมาจากความพยายามของชนชั้นปกครองที่จะตอบสนองต่อแรงบีบ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ต่างๆทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคมที่ประเทศเหล่านี้เผชิญอยู่

12 ในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงเวลาในการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนา จากการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า ไปสู่การผลิตเพื่อการส่งออกของประเทศไทยนั้น ผู้เขียนไม่สู้เห็นด้วยกับชัยอนันต์ (คู่มือหน้า 110 เซึ่งอรพที่ 44 และบทที่ 5) ว่าเพิ่งเริ่มเมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 นี้เอง แต่กลับเห็นแย้งว่า ไทยเราเริ่มปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาเมื่อครั้งที่ จอมพล ถนอม กิติขจร ทำการปฏิบัติตัวเอง เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2514 และสถาปนารัฐอำนาจนิยมขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดูรายละเอียดใน Chairat (1985 : 217-320) และ Grit (1981 : 178-188)

13 ก่อนหน้านี้นักวิชาการหลายคนก็พูดถึงความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ของรัฐ เช่น งานของ Trimberger (1978) และ Skocpol (1979) แต่งานที่เก็บสาระสำคัญของข้อถกเถียงระหว่างนักวิชาการกลุ่มที่เห็นว่า รัฐมีอิสระเชิงเปรียบเทียบ (relative autonomy) กับกลุ่มที่เห็นว่ารัฐมีอิสระโดยสมบูรณ์ (absolute autonomy) ได้สังเคราะห์คัดค้าน่าสนใจในทัศนะของผู้เขียนได้แก่งานของ Miliband (1983)

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีข้อสังเกตส่วนตัวประการหนึ่งที่เห็นสมควรกล่าวไว้ในที่นี้ คือ ในระยะหลังๆนี้ปรากฏว่า มีบทความเกี่ยวกับรัฐนิยมแผ่แพร่ในวารสาร "ฝ่ายขวา" เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเป็นรายกรณี เช่น ใน Pacific Affairs (Winter, 1986-1987), Development and Change (April, 1986) และงานของ Sulieiman (1987) ใน British Journal of Political Science เป็นต้น จะเป็นไปได้ไหมว่า ในอนาคตการศึกษาเรื่องรัฐ จะเปลี่ยนมือจากพวกมาร์กซิสไปสู่บรรดานักสังคมศาสตร์กระแสหลักอีกครั้ง

14 รายละเอียดเกี่ยวกับระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ได้จากงานของ Wallerstein (1974 และ 1979) สำหรับงานภาษาไทย ดู จุลชีพ (2528)

15 คู่มืออย่างงานเหล่านี้ได้จาก Berberoglu (1979), Cardese and Faletto (1979), Chilcote and Johnson (eds., 1983), Evans (1979), Evan Russchemeyer and Skocpol (eds., 1985), Janvry (1981), Jessop (1983), Koo (1984), Lim and Canak (1981), Petras (1981) และ Villamil (ed, 1979)

16 สำหรับพัฒนาการของระบบทุนนิยมในประเทศไทย ได้เคยมีการถกเถียงกันมากกว่า พลังภายใน ภายนอก หรือว่าการปะทะสังสรรค์ระหว่างพลังทั้งสองกันแน่ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ ดูรายละเอียดใน Chairat (1985 : ch.5)

17 ในปัจจุบัน ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม กำลังทำลายระบบกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมของสหรัฐอเมริกา เพราะมีคนที่มีระบบวัฒนธรรมและวิถีคิดที่แตกต่างจากคนอเมริกันอพยพเข้าไปอยู่มาก และผู้นอพยพเหล่านี้ พยายามอ้างความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมเป็นเหตุผลในการสู้คดี โดยอ้างว่าพฤติกรรมที่เป็นปัญหาหากเกิดขึ้นในระบบวัฒนธรรมของตน จะไม่ถือว่าเป็นความผิด หรือถ้าผิดก็ไม่ร้ายแรงเท่ามาตรฐานอเมริกัน (cultural defence) ดูรายละเอียดใน Harris (1987 : 17)

ในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐ งานของสมเกียรติ (2538 : 71-128) ก็น่าสนใจมาก เพราะสมเกียรติได้ชี้ให้เห็นถึงข้อผิดพลาดของคนในยุคปัจจุบัน (จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม) ที่ได้พยายามนำเอากรอบความคิดที่เกี่ยวกับรัฐประชาชาติที่ตัวเองเคยได้ชินไปตัดสินรัฐในอดีต ทำให้ได้ข้อสรุปที่มีอคติของคนในยุคปัจจุบันอยู่มากมาย

18 ชัยอนันต์ได้สรุปประเด็นนี้ไว้อย่างน่าสนใจ โดยอาศัยงานของ McCarthy (1978) ว่า :

"วิกฤตของความชอบธรรม เป็นวิกฤตของรัฐในสังคมทุนนิยม ปัญหาอันยิ่งใหญ่ก็คือ ทำอย่างไรจึงจะคงความไม่เท่าเทียมกันด้านทรัพย์สิน และการแจกจ่ายความมั่งคั่งไว้ได้ แต่รัฐก็ยังมีความชอบธรรมอยู่ จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่กลไกของรัฐ จึงมักจะแสวงหาวิธีการต่างๆ ในการป้องกัน มิให้กลุ่มคนผู้เสียเปรียบ เกิดจิตสำนึกที่จะนำไปสู่การตื่นตัว-การต่อต้านทางการเมือง อำนาจทางสังคมของชนชั้นนำจึงมีความเป็นสถาบัน เพราะถูกตอกย้ำด้วยการหลอหลอมให้ผูถูกปกครอง มีจิตสำนึกที่ยอมรับสถานภาพที่เหนือกว่าทางชีวิตความเป็นอยู่นั้น โดยอาศัยกลไกทางอุดมการณ์ควบคู่ไปกับกลไกการบังคับด้วยกำลัง" (หน้า 134)

19 คู่มือการวิพากษ์วิจารณ์วิธีการศึกษานานี้เพิ่มเติมได้จากงานของ Poulantzas (1969 และ 1976) ส่วนการวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีชนชั้นนำ อาจหาได้จากตัวแทนของสำนักทุนนิยมอย่างเช่น Robert A. Dahl หรือ Nelson W. Polsby เป็นต้น

20 ถึงแม้ว่าชัยอนันต์จะพยายามปกป้องตัวเองในเอกสารประกอบการปาฐกถาของเขา (2538 : 22-31) ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับไตรลักษณ์รัฐนั้น มิได้นำเอากรอบของทฤษฎีระบบและทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมมาใช้ ไม่ว่าจะ เป็นของ David Easton,

Gabriel Almond หรือ James Coleman ก็ตาม แต่ความคาดหวังกับความเป็นจริงยังอยู่ห่างไกลกันมาก เพราะผู้เขียนมีความรู้สึกว่าลึกๆแล้ว วิถีคิดของช็อนันต์ที่สะท้อนออกมาในงานเรื่องรัฐ ยังมีกลิ่นไอของทฤษฎีดังกล่าวอยู่มาก แม้ว่าจะพยายามฉีกแนวออกไปโดยเพิ่มเรื่องของอุดมการณ์/เหตุผลของรัฐ และมีทิศทางประวัติศาสตร์เข้ามาก็ตาม

ความขัดแย้งในตัวเองของช็อนันต์ ปรากฏให้เห็นอย่างสม่ำเสมอ ในงานการศึกษาเรื่องรัฐของเขา ตัวอย่างเช่น ในเอกสารประกอบการปาฐกถา ช็อนันต์กล่าวว่า "ตัวแบบของข้าพเจ้าต่างไปจากตัวแบบโครงสร้าง-หน้าที่ และมีได้เน้นการเข้าสู่ภาวะสมดุล" (หน้า 30, ตัวเน้นที่ขีดเส้นใต้เป็นของผู้เขียนบทความ) แต่ในงานเรื่องรัฐ (หน้า 157) ช็อนันต์กลับกล่าวว่า "ปัญหาของสังคมไทยที่ยิ่งใหญ่ก็คือ มิติสามด้านของรัฐนี้ จะมีคุณลักษณะและมีสัดส่วนที่เหมาะสมได้อย่างไร" (ตัวเน้นเป็นของผู้เขียนบทความ)

ยิ่งไปกว่านั้น ไตรลักษณ์รัฐของช็อนันต์ ยังเป็นการซ่อนส่วนรัฐ ให้ลงมามีฐานะเพียงกลไกของรัฐ และยังซ่อนส่วนเกี่ยวกับทฤษฎีของรัฐ ที่พูดมาทั้งหมดในบทความที่มีความสลับซับซ้อนให้กลายเป็นเรื่องง่าย ๆ เพียงสามมิติเท่านั้น

21 ในเอกสารประกอบการปาฐกถา ช็อนันต์ (หน้า 5-6) กล่าวถึงพลังขับเคลื่อน 3 ด้านที่ทำให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสิ่งมีชีวิตได้แก่ ความกลัว ความต้องการมีชีวิตที่ดีกว่า และมีศักดิ์ศรี จากพลังขับเคลื่อน 3 ด้านนี้ ช็อนันต์ก็นำมาเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับไตรลักษณ์รัฐ กล่าวคือความกลัวพัฒนาไปเป็นมิติทางด้านความมั่นคง ความต้องการชีวิตที่ดีกว่า ก็คือมิติของการพัฒนา และความต้องการอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี ก็คือมิติทางด้านประชาธิปไตย หรือการมีส่วนร่วมนั่นเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ

2529

"ทุน ชนชั้น และการเมืองไทยในปัจจุบัน", วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, 5/3-4, เมษายน-กันยายน, หน้า 89-105.

จุลชิน ชินวรวโฒ

2528

"ระบบโลก : แนวคิดใหม่ในทฤษฎีวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ", เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 26, ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะนักสังคมศาสตร์ไทย

253๘ วิกฤตทางปัญญา. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

2528 การเมืองมนุษย์ : รัฐศาสตร์ทวนกระแส. กรุงเทพฯ : สนพ.ดอกหญ้า
 ชัยอนันต์ สมุทวณิช

2519 ศึกษากับการพัฒนาของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์

 253๘ ก รัฐ. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

 253๘ ข ทฤษฎีระบบการเมืองไทย : กรอบการวิเคราะห์ไตรลักษณ์รัฐ.
 กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

 2531 "การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยในสามทศวรรษ" เอกสารประ-
 กอบการสนทนาทางวิชาการ เรื่อง "สามทศวรรษของการพัฒนามนุษย์
 สังคม และเศรษฐกิจไทย" เนื่องในวาระครบรอบอายุ 72 ปีอาจารย์
 ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ๑ มีนาคม 2531.

ปีเตอร์ เบล

2529 "รัฐไทย : พัฒนาการของระบบทุนนิยมและชนบทในประเทศไทย",
 กนกศักดิ์ แก้วเทพ, แปล วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, 5/3-4
 เมษายน-กันยายน : 155-174.

ลาว คำหอม (นามแฝง)

253๘ ฟ้าบังกิน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กอไม้, พิมพ์ครั้งที่ 7

สมเกียรติ วันทะนะ

253๘ "เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก"
 ใน สมบัติ จันทรวงศ์ กับ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, บก. อยู่เมืองไทย.
 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : หน้า 72-128.

อรัญญ์ พรหมชมพู

2522 เส้นทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สนพ.นำอักษร

ภาษาอังกฤษ

Alavi, Hamaz

1973 "The state in Post-Colonial Societies : Pakistan

- and Bangladesh," in Imperialism and Revolution in South Asia, eds., Kathleen Gough and Hari P. Sharma. New York : Month Review Press, pp.145-173.
- Almond, Gabriel A. and G. Bingham Powell, Jr.
1966 Comparative Politics : A Development Approach.
Boston : Little, Brown and Company.
- Ayer, A.J.
1963 Logical Positivism. New York : The Free Press of
Glencoe.
- Bentley, Arthur F.
1908 The Process of Government : A study of Social Pres-
sures. Chicago : The University of Chicago Press.
- Berberroglu, Berch
1979 "Toward a Theory of State Capitalist Development
in the Third World" International Review of Modern
Sociology, 9/1, Jan.-June, pp.17-29.
- Bernstein, Richard J.
1978 The Restructuring of Social and Political Theory.
Penn. : The University of Pennsylvania Press.
- Block, Fred
1980 "Beyond Relative Autonomy : State Managers as His-
torical Subjects", in The Socialist Register, eds.
Ralph Miliband and John Sarille. London : The Mer-
lin Press, pp. 227-242.
- Capra, Fritof
1983 The Turning Point : Science, Society, and the Ris-
ing Culture. New York : Bentam Book.
- Cardoso, Fernando H. and Eurzo Faletto
1979 Dependency and Development in Latin America.
Berkeley : University of California Press.
- Carnoy, Martin
1984 The State and Political Theory. Princeton : Prince-
ton University Press.
- Chairat Charoensin-o-larn
1985 "Understanding Postwar 'Reformism' in Thailand :

A Reinterpretation of Rural Development". Ph.D. Dissertation, Department of Political Science, University of Hawaii. Forthcoming as D.K. Series on Contemporary Thai Studies.

Chilcote, Ronald H., ed.

1982 Dependency and Marxism : Toward A Resolution of the Debate. Boulder : wesview Press.

Chilcote, Ronald H. and Dale L. Johnson, eds.

1983 Theory of Development : Mode of Production or dependency? Beverly Hills : Sage.

Clark, Gordon L. and Michael Dear

1984 State Apparatus : Structure and Language of Legitimacy. Bdston : Allen and Unwin, Inc.

Clarke, Simon

1977 "Marxism, Sociology and Poulantzas : Theory of the state", Capital and Class, 2, Summer, pp. 1-31.

1978 "Capital, Fraction of Capital and the State : Neo-Marxist Analysis of the South African State", Capital and Class, 5, Summer, pp. 32-77.

Dallmyr, Fred R. and Thomas A. McCarthy, eds.

1977 Understanding and Social Inquiry. Notre Dame and London : University of Norte Dame Press.

Dreyfus, Herbert L. and Paul Rabinow

1982 Michel Foucault : Beyond Structuralism and Hermeneutich. Chicago : The University of Chicago Press.

Easton, David

1953 The Political System New York : Alfred A. Knopf

1969 "The New Revolution in Political Science", American Political Science Review, 63/4, Dec., pp. 1051-1061.

1981 "The Political System Beseiged By the State",

Political Theory, 9/3, Aug., pp. 303-325.

Edelman, Murray

1985 "Political Language and Political Reality", PS,
18/1, Winter, pp.10-19.

Evans, Peter

1979 Dependen Development : The Alliance of Multina-
tional State and Local Capital in Brazil. Prince-
ton : Princeton University Press.

-----, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol, eds.

1985 Bringing the State Back In. Cambridge : Cambridge
University Press.

Foucault, Michel

1965 Madness and Civilization : A History of Insanity
in the age of Reason. New York : Random House,

1979 Discipline and Punish : The Birth of the Prison.
New York : Vintage.

1980a The History of Sexuality. New York : Vintage.

1980b Power/Knowledge. New York : Patheon Book.

Frankel, Boris

1979 "On the state of the state : Marxist Theory of the
state After Leninism" Theory and Society 7,
Jan-May, pp. 199-242.

Garfinkel, Alan

1981 Form of Explanation : Rethinking the Question in
Social Theory. New Haven and London : Yale Univer-
sity Press.

Geertz, Clifford

1980a "Blurred Genres : The Refiguration of Social
Thought", The American Scholar, 49, Spring, pp.165
-179.

1980b Negara : The Theatre State in Nineteenth-Century

Bali. Princeton : Princeton University Press.

Grindle, Merilee S., ed.

1986 State and Countryside : Development Policy and Agrarian Politics in Latin America. Baltimore and London : The John Hopkins University Press.

Grit Permtanjit

1981 "Political Economy of Dependency Capitalist Development : Study on the Limited of the Capacity of the State to Rationalize in Thailand", Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania.

Gold, David A., Clarence Y. H. Lo, and Erik Olin Wright

1975 "Recent Developments in Marxist Theories of the Capitalist State", Monthly Review, Part I, Oct, pp. 29-43 and Part II, Nov. pp. 36-51.

Habermas, Jurgen

1972 Knowledge and Human Interests. Boston : Beacon Press.

1976 Legitimation Crisis. London : Heinemann.

Harris, Micheal.

1987 "Courts Ambivalent to 'Cultural Defense'" The Nation (Bangkok), Dec. 11, p. 17.

Hobswan, Eric

1984 "Marx and History", New Left Review. 143, Jan.-Feb pp. 39-50.

Jangam, R.T.

1970 Logical Positivism and Politics. Dehli : Sterling Publishers.

Janvry, Alain de

1981 The Agrarian Question and Reformism in Latin America. Baltimore and London : The John Hopkins University Press.

Jennings, Bruce

1983 "Interpretive Social Science and Policy Analysis", in Ethics, the Social Science, and Policy Analysis

eds., Daniel Callahan and Bruce Jennings. New York and London : Plenum Press, pp. 3-35.

Jessop, Bob

1981 "Accumulation Strategies, State Forms, and Hegemonic Projects" Kapitalistate, 10/11, pp. 89-111.

Joergensen, Joergen

1951 The Development of Logical Empiricism. International Encyclopedia of Unified Science. Chicago : The University of Chicago Press.

Kaplan, Abraham

1964 The Conduct of Inquiry : Methodology for Behavioral Science, San Francisco : Chandler Publishing Company.

Kraft, Victor

1969 The Vienna Circle : The Origin of Neo-Positivism. New York : Greenwood Press, Second Edition.

Kramol Tongdhamachart

1984 "Recent Political Developments in Thailand and Their Implications for the Future", Contemporary Southeast Asia, 6/3 December, pp. 246-252.

Koo Hagen

1984 "World System, Class, and State in Third World Development : Toward an Integration Framework of Political Economy" Sociological Perspective, 27/1 Jan., pp. 33-52.

Laski, Harold J.

1935 The State in Theory and Practice. New York : The Viking Press. (1947)

Lim, Mah Hui and William Canak

1981 "The Political Economy of State Policies in Malaysia", Journal of Contemporary Asia, 11/1, pp. 208-224.

MacIver, R.M.

1926 The Modern State. London : Oxford University Press (1960).

-
- 1947 The Web of Government. New York : The Macmillan Company (1961).
- McCarthy, Thomas
- 1978 The Critical Theory of Jurgen Harbermas. New York: MIT Press.
- Miliband, Ralph
- 1969 The State in Capitalist Society. London : Weidenfeld and Nicolson
-
- 1983 "State Power and Class Interests, New Left Review, 138, March-April, pp. 57-68.
- Nagel, Ernest
- 1961 The Structure of Science : Problem in the Logic of Scientific Explanation. New York : Harcourt Brace
- Nelson, Michel
- 1979 "What Wrong With Political Science", in Inside the System, eds., Charles Peters and Nicholas Lemann, Fourth Edition New York : Holt, Rienhart and Winston, pp. 267-275.
- O'Connor, James
- 1973 The Fiscal Crisis of the State. New York : St. Martin's Press.
- O'Donnell, Guillermo
- 1973 Modernization and Bureaucratic Authoritarianism : Studies in South America Politics. Berkeley : Institute of Internatoinal Studies.
- Offe, Claus
- 1975 "The Theory of Capitalist State and Problem of Policy Foemation, in Stress and Condriction in Modern Capitalism, eds., L. Lindberg, et al. Lexington : D.H. Heath, pp. 125-144.
- Oppenheimer, Franz
- 1914 The State. New York : Free Life Edition, 1975.
- Petras, James

- 1981 Class State and Power in The Third World. Mon-
clair : Allanheld Osmun.
- Poulantzas, Nicos
- 1969 "The Problem of Capitalist state", New Left Review
58, Nov.-Dec., pp. 67-78.
-
- 1973 Political Power and Social Class. London : NLB.
-
- 1975 Class in Conteporary Capitalism. London : NLB.
-
- 1976 "The Capitalist State : A Reply to Miliband and
Laclau", New Left Review, 95, Jan.-Feb>, pp. 63-83
-
- 1978 State, Power, Socialism. London : NLB.
-
- 1980 "Reseach Note on the State and Society", Interna
tional Social Science Journal, 32/4 pp. 600-608.
- Rabinow, Paul and William M. Sullivan eds.
- 1979 Interpretative social Science. Berkely : Univer-
sity of California Press.
- Ricci, David M.
- 1984 The Tragedy of Political Science : Politics, Scho-
larship and Deomcracy. New Haven : Yale University
Press.
- Shapiro, Michel J.
- 1982 Language and Political Uderstanding : The Polities
of Discursive Practices. New Haven : Yale Universi
ty Press.
-
- 1984 Language and Politics. New York : New York Univer-
sity Press
-
- 1986 "Reading Biography", Philosophy of Social Science,
16/3, Sept., pp. 331-365.
- Skinner, Quentin, ed.

- 1985 The Return of Gran Theory in the Human Science.
Cambridge : Cambridge University Press.
- Skocpol, Theda
- 1979 State and Social Revolution : Comparative Analy-
sys of France, Russia, and China. Cambridge : Uni-
versity Press.
-
- 1980 "Political Response to Capitalist Crisis : Neo-
Marxist Theories of the state the Case of the New
Deal" Politics and Society, 10/2, pp. 155-201.
-
- 1985 "Bringign the State Back In Strategies of Analysis
in Current Research", in Peter B. Evans, et al.,
1985 : 3-37.
- Somit, Albert and Joseph Tanenhaus
- 1964 American Political Science : A Profile of a Discip-
line. New York : Atherton Press.
-
- 1967 The Development of American Political Science :
From Burgess to Behavioralism. Boston :Allyn and
Bacon, Inc.
- Suleiman, Ezvan
- 1987 "State Structures and Clientelism : The Frence
State versus the 'Notaires'", British Journal of
Political Science, 17/3, July, pp. 257-279.
- Therborn, Goran
- 1978 What does The Ruling Class Do when It Rule? London
NLB
- Thomas, Clive Y.
- 1984 The Rise of the Authoritarian State in Peripheral
Societies. New York : Monthly Review Press.
- Trimberger, Ellen K.
- 1978 Revolution from Above : Military Bureaucrats and
Development in Japan, Turkey Egypt and Peru. New
Brunswick : Transaction Books.

Villamil, Jose'J.,ed.

1979 Transnational Capitalism and National Development : New Perspective on Dependency. New Jersey : Humanities Press

Wallerstein, Immanuel

1974 The Modern World System I : Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York : Academic Press.

 1979 The Capitalist World Economy. Cambridge : Cambridge University Press.

Wiarda, Howard J., ed.

1985 New Directions in Comparative Politics. Boulder : Westview Press.

Williams, Raymond

1973 "Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory", New Left Review, 82, Nov.-Dec., pp. 3-16.

Wolfe, Allan

1977 The Limits of Legitimacy : Political Contradiction of Late Capitalism. New York : Free Press.

โครงการคอมพิวเตอร์และสารสนเทศ
 กลุ่มการศึกษาค้นคว้าในสมัยปัจจุบัน

1,000	1,200	1,500	1,800
1,000	1,200	1,500	1,800
1,000	1,200	1,500	1,800
1,000	1,200	1,500	1,800

อัตราค่าสมาชิก

๑ เดือน (๑ ฉบับ)	30 บาท
๖ เดือน (๖ ฉบับ)	๑๖๐ บาท

กรุณาแจ้งชื่อ-ที่อยู่ พร้อมใบสมัครในไปรษณีย์ ส่งจ่ายในนาม นายสมานคุณ ทัตตะกุล ส่วนวิจัย มูลนิธิสยามภรณ์ พงศ์ภักดิ์ ได้ตั้งแต่บัดนี้